



1789/32.
15

AD DOCTRINAM
DE IVREIVRANDO
FLORES SPARSI

DISPVATIO IVRIDICA

QVA

PRAESIDE

D. CAROL. GODOFR. DE WINCKLER

FAC. IVR. ORDINARIO, RELL

AD SVMMOS IN IVRISPRVDENTIA HONORES

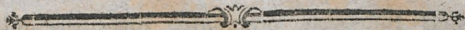
ADITVM SIBI APERIT

LIPSIAE

D. XXX. APR. A. CIOIOCCCLXXXVIII

IOANNES GODOFREDVS QVANDT

A. M.



Postquam inter homines eo peruenerat, ut inuicem se fallerent, datamque fidem frangerent, nec vera, sed in ciuium perniciem falsa dicerent; inueniendum erat aliquod nouum veritatis ac fidei adminiculum, a sancta religione petitum, ipsa sapienter ad negotia humana deducta, et per rerum diuinarum cogitationem verbis ore prolatis fide publice conciliata. De hoc igitur iureiurando quamuis multi interpretum multa scripserint, inter quos praeter SERAPHINVM de SERAPHINIS, SETSERVM, STRYCKIVM, LAVTERBACHIVM, WERNHERVM aliosque praecipuis celeberrimum IVLIVM FRIDERICVM MALBLANCCIVM, iuris antecessorem ALTORFINVM meritissimum nominemus, qui libro elegantissimo et incomparabili, quem doctrinam de iureiurando inscripsit, huic clarissimam lucem affudit, tamen adhuc quaedam relicta esse videntur, quae tanquam flores recens collecti, huic amoenissimo horto adspergi possint. Id nunc nos tentabimus Obser-

A

vatio-

vationibus quibusdam propositis, quae partim varios pragmaticorum errores vincerent, partim theoreticorum aliquot opiniones illustrarent, et inter se conciliarent.

OBSERVATIO I.

*Error pragmaticorum primus: Deum iurciurando
tanquam testem veritatis inuocari.*

Saepe offendere nos solet, quando apud plerosque vel theologos vel iurisperitos, dum de iurisiurandi religione dicunt, legimus audimusue, eo ipso Deum et testem veritatis et ultorem seu vindicem periurii inuocari. Sunt tamen, qui posterius abiiciunt, sola diuini testimonii idea retenta; alii testimonii denunciationem omittunt, sed ultorem periurii ex notione iurisiurandi abesse posse negant. Inest quidem cum maxime iuriiurando sanctissima religio, aut potius iuramentum totum veneranda religione continetur, vel, vt laudatus MALBLANC *lib. cit. Lib. I. §. 5.* dicit, cum tota religionis indole archissime cohaeret, ita vt sine eius contemplatione nullum foret. At nihilominus, quae isti sententiae insunt, notiones iuriiurando plane non accommodatae videntur. Et quod ad
voca-

vocabulum quidem *inuocationis* attinet; hoc ferri poterit, modo iustum cum ipso sensum, nempe: Deum profiteri ac venerari, atque de eo digne cogitare et nonnisi magnifice sentire, coniungas, non autem solam notionem petitionis ac rogationis, quam vulgo cum voce germanica *anrufen* male neclere solent. „Nam diuersa sunt „iurare et orare seu Deum quicquam rogare, et inuocatio proprie sic dicta“ ait PET. MÜLLER *ad STRVV. S. I. C. „ex. 17. §. 2. not. C. et iuramentum multis parasangis inter se differunt cf. infra Obs. V.*

At vero notionem *testimonii* a natura ac indole iuramenti omnino abesse debere putamus. Piaculum quidem foret, omniscientiam summam, iustitiam ac omnipotentiam diuinam in dubium vocare; atque adeo harum ipsarum virtutum cogitatio a sacramento abesse nequit, STRYCK *Melet. iuram. mel. 1. c. 1. §. 7.* sine quibus virtutibus ipse Deus non esset Deus. At vero quomodo testimonii dictio cum maiestate diuina conuenire possit, animo concipere haud possumus. Hominem infinite infra summum numen positum, a quo factus creatusque est, a quo regitur, cuius solo benefi-

cio spirat, tam audacem esse posse, ut ab hoc summo numine, quod ab eo non nisi venerandum ac adorandum est, testimonium postulet, quis hoc non miretur? Homines ab hominibus quando cum aliis in lite versantur, testimonium petunt, quo veritas eluceat, et nos vere putamus, ipsis testibus, dum iurato deponunt licere, ex sua parte denuo summo numini testimonium super suo testimonio denunciare? Quid igitur indignius Deo cogitari potest, quam id, quod quidam pragmatici dicunt: veritatem per iuramentum non ita perspicue exhiberi, quemadmodum fiat per testes, qui ipsi viderint, aut per instrumenta, quibus ad sensum res demonstratur? HAHN ad WESENBECK. *Lib. XII. t. 2. no. 11.* WERNHER *Obs. T. I. obs. 151. no. 35.* Quis itaque non videt, inconcinne ac maiestati diuinae inconuenienter dici, Deum in rebus humanis testimonium perhibere? Et qua quaeso ratione summum numen testimonium, ad quod a tot iurantibus prouocatur, feret, cum hodie nullo cum homine amplius immediate loquatur? Decetne affirmare, hoc testimonium diuinum semper mutum et taciturnum fore? Profecto Deus scit, num iurans vera pronunciet an falsa, sed

sed non vt testis, verum vt Deus atque vi omniscientiae suae.

Nolint, qui contra sentiunt, prouocare ad apostolum Paulum, qui saepe Deum testem veritatis inuocabat, vt ep. ad Rom. cap. I. v. 9. ep. II. ad Corinth. c. I. v. 23. ep. ad Philipp. c. I. v. 8. ep. ad Galat. c. I. v. 20. et ep. I. ad Thes. salom. c. 2. v. 5. At vero distinguamus inter obtestationes vel execrationes et iuramenta, inter quae magnum est discrimen, vt ait SETSER de iuram. L. I. c. 15. n. 8. seqq. ac WERNHER Observ. T. I. P. IV. obs. 151. no. 146. nec omnis asseueratio quamuis fortissima est iusiurandum, quod probat I. H. BOEHMER J. E. P. L. II. t. 24. §. 3. seq. vnde male iudicat PONTIFEX cap. 26. X. de iureiur. defendens bonam causam falso argumento. Verum cum Paulus animos lectorum suorum imprimis de animo suo erga eos persuadere cuperet, obtestationes addebat prouocando ad omniscientiam diuinam, vt eo maiorem fidem sibi compararet, quae ipsi frequentes erant, et qualis etiam reperitur in epistola ad Timotheum prima c. 5. v. 21. Sed obtestationes et asseuerationes quamuis fortissimae, non sunt iuramenta, cf. GE. HENR. AYRER academiae GEORGIAE AVGVSTAE quon-



dam ornamentum, *diff. de abusu iuram. e rep. profcr. sect. 1.*
 §. 1. pag. 16. *seq.* Idem etiam confitetur PVFFENDORFIUS
de I. N. et G. Lib. IV. c. 2. §. 3. nec non I. NIC. HERTIUS
ad h. l. etfi alter imprecationes et detestationes partem iu-
 ramenti, alter quasi iuramentum, vterque minus recte
 appellat. Paulus igitur illis locis nec vere iurabat, nec
 praesumendus est, aduersus Christi praeceptum, tam crebro
 iurare, hoc est, iuramento abuti voluisse; BOEHMER *l. c.* §. 7.
 Similiter nec ad omniscientiam diuinam prouocare, est
 iurare, vnde qui in communi vita quicquam asseuerant
 sub verbis: *Gott weis!* a nemine nisi in ore plebis rite iu-
 rare dicuntur; potius et haec est obtestatio, non iusiur-
 randum cf. I. H. BOEHMER *Jur. Eccl. Pr. L. II. t. 24. §. 4.*
 6. 7. Denique dicant nobis illi, qui in vniuersa iuris-
 iurandi definitione inuocationem Dei vt testis veritatis ne-
 cessariam putant, quomodo hoc accommodare queant
 ad illud iuramentorum genus, quo iurans in futurum
 vel aliquid facere vel non facere promittit, quo minime
 de veritate vel falsitate cuiusdam rei, verum de eo, quod
 aliquando demum fiet, agitur? Ac sane, quis dubi-
 tet, eum qui ita iurat, tunc saltem in animo habere,
 ea,

ea, quae promittit, seruare, non testimonium veritatis praestare.

Ex quo recte nobis inferre videmur, a notione iuramenti omne testimonium diuinum abesse debere; in qua siue opinione, siue, vt forte quibusdam videatur, haeresi nos non soli versamur, sed antecessores habemus praeter reliquos, tum ICTUM celeberrimum IVSTVM HENNINGIVM BOEHMERVM *l. c. §. 6. 7.* tum magni nominis Theologum BVDDIVM *Theologia mor. P. II. c. 3. sect. 5. §. 10. in not.* etsi hic alio subtili argumento vitur, scilicet, quia summi numinis sit, de singulorum iuramentorum vel veritate vel iustitia iudicare, adeoque Deum nec simul testem esse posse, id quod repetit laudatus AYRER *l. c. cap. 19.* Ipse cel. SAM. A PVFFENDORF quamuis et ipse in hoc errore versetur, Deum iureiurando testem inuocari, tamen *de Iur. nat. et Gent. L. IV. c. 2. §. 2.* fatetur, hoc minime eum sensum habere, quasi iuramentum sit testimonium Dei, aut quasi Deus ipse de iurantis veritate attestetur, potius temerarium esse, expectare aut postulare, vt veritas vel falsitas iuramentorum miraculo quodam praesentaneo

taneo demonstretur, aut Deum teneri ad libidinem hominum quasi iudicarium aliquod munus exercere.

OBSERVATIO II.

Error pragmaticorum secundus: Deum, iureiurando vindicem falsitatis inuocari.

Eti inter alios supra iam nominatos etiam modo allegatus PVEFENDORFIVS *l. c.* item magnus I. H. BOEHMERVS *l. c.* §. 2. nec non quem saepe laudauimus, AYREVS *l. c. sect. I.* §. I. alique inter necessitates iurisiurandi enumerant etiam hoc: vindictam diuinam in iurantes poscere, adeo vt posterior notam quasi characterificam iurisiurandi in eo ponere soleat, tamen a nobis impetrare non possumus, quin ita cogitare itidem inconcinnum, atque summo numini plane indignum existimemus. Etenim si hanc sententiam assumendam crederemus, iuramento eam vim attribuere necessarium esset, vt, eo inter homines praestito diuinum numen confestim consilium capiat, cum in assertorio iam tum periurum, tum in promissorio futurum fallacem suo tempore pro merito puniendi, adeoque dictum mendacium vel non seruatum fidem

dem vlciscendi. Quis vero summo numine hoc dignum vel adaequatum putet? quippe quod ipsum pro summa iustitia sua peierantem absque peculiari nunc demum capto consilio certissime puniturum erit. Hoc est, quod Imperator ALEXANDER l. 2. C. de rebus creditis et iureiur. ait: „iurisiurandi contempta religio satis Deum vltorem habet,“ quodque repetiit HARMENOPVLVS *prompt. L. I. t. 7.* de qua re eo minus quisquam erit qui dubitare possit, quo magis pro certo haberi potest, periurium omnium peccatorum fere maximum esse. Credamusne igitur, diuinum numen de hoc nefando crimine ab hominibus peierantibus maiorem vindictam sumturum, quando hi eam prius disertis verbis prouocauerint, minorem, prouocatione omissa? Potius, quemadmodum is non iurat, qui in quotidiano sermone aliquid attestatur additis verbis *straf mich Gott, siue, die Rache Gottes verfolge mich*, ita nec necessarium esse potest, in formula iuramenti vindictae diuinae mentionem facere. Manebit peieraturum certissima facinoris poena, nec impunitus erit, si mentitus est, aut quando fidem fefellit sub contemptu aeterni numinis et iactura beneficiorum ipsius religionis, siue vin-

dictae diuinæ peculiaribus verbis se obtulerit, fin
minus.

Videtur autem iste mos prouocandi in iuramentis
ad testimonium vindictamque diuinam, si recte suspica-
mur, ex antiquorum populorum opinione fluxisse, qui
tum apud ethnicos, tum tempore superstitionis apud
Christianos, immediatam aliquam summi numinis in
quolibet iureiurando praesentiam ac singularem interuen-
tionem, et quasi occultam participationem atque inten-
tum de speciali vindicta aduersus peierantes sumenda, ani-
mum credebant, ita vt in qualibet iuramenti praestatione
quasi tres personae concurrere viderentur, vnā eius, cui
iurabatur, alteram ipsius iurantis, tertiam summi numi-
nis tanquam iudicis, vindictam minitantis. Sic etiam
Cel. MALBLANC. *l. c. L. III. §. 25. 34. ac 35. et L. II. §. 20.*
obseruat, veteres ac inter hos etiam Israelitas in iureiu-
rando aliquod immediatum Dei iudicium statuisse, ad
quod vniciuique prouocare licuerit. Ex hoc igitur quasi
riuo tot veterum ac recentiorum errores in hac doctrina
promanarunt. Quid? quod per fractam iurantium fidem
ipsi dii iniuria aliqua affici atque violari viderentur, im-
primis

primis illud numen, cuius aram peferans tetigerat, ut est apud TACITUM *Anat. L. I. c. 73. ut SALLVSTIVM hist. fragm. L. I. §. 16.* nec non apud VIRGILIUM *Aeneid. L. XII. v. 201.* *Tango aras mediosque ignes et numina testor,* cf. HANSEN *de iurciurando vet. c. 2. p. 2. p. 13. **) Id quod forte originem a Numa Pompilio traxit, qui primus in republica Romana subditorum animos hoc imbuerat, iurciurando omnem ciuitatem regi, *LIV. hist. L. I. c. 21.* Unde profecto non mirum, quod, ipsos deos testes iurandi, ac vindices periurii esse creditum fuerit. Sic etiam CICERO *L. III. de off. c. 10.* dicit: „Cum iurata dicenda est sententia, meminerit, Deum se adhibere testem“ quod tamen ipse TVLLIVS non approbasse videtur, dum addit: „id est, ut arbitror, mentem suam.“ Idem

B 2 pro-

*) Qui hic primum allegatur, „HANSENI liber inuentu rarus, re I. BAPTISTAE HANSENI liber *de iurciurando veterum*, thesauro etiam „Lat. cultioris apparatu instructus, Graeuiano insertus, in eius exemplo, „Quo gaudere omnino potest lector, et uti in prudentia ciuili. Sed etiam ill. PETRVS DE LVDEWIG sua „qui factum, tanti viri memoriam manu sequentia scripsit: „Est hic „esse subobscuram?“

probat solennitas foederis, ic̄ti inter populum Romanum et Albanum apud LIVIUM *L. I. c. 24.* vbi legatus iurans sic ait: „Audi tu Iupiter, audi tu pater patrante populi Albani.“ Iouem videtur propterea inuocasse, quoniam imprimis vltor scelerum, adeoque etiam fractae fidei periurique esse credebatur, ROSINVS *antiquit. Rom. L. II. c. 5.* Pari modo recte cel. MALBLANGCIUS *l. c. §. 3. et 34.* sentit, atque veteres Romanos miraculosum et physicum Deorum circa iuramenta influxum statuisse, nec non eandem opinionem ad causas etiam priuatorum transfulisse, et sub iuramenti religione aliquod immediatum Deorum iudicium repraesentasse existimat, quo poenam promptam expectare deberet is, qui falso iurasset, voluptatem ex poena alterius is, cui fides habita non esset. Haec fortassis etiam causa est, quod teste HANSENIO *l. c. cap. 13. p. 87.* ab ARISTAENETO *L. II.* Dii praesides iurisiurandi vocantur. Similiter veteres diis suis singularem aliquam iram circa iuramenta, quam conciperent erga peierantes, attribuebant, id, quod patet ex LIVIO *L. II. c. 45.* vbi centurio iurans, se victorem ex acie rediturum, *iratos Deos* inuocabat; atque adeo eandem iram eos quoque etsi innocentes perse-

qui

qui credebant, in quorum caput peieratum esset, ut patet ex loco PLINII *secundi Lib. II. ep. ult. cf. BRISSON. de formul. P. R. L. VIII. c. 3.* quamvis essent, qui sapientius cogitarent, ut CICERO *L. III. de off. c. 29.* qui istam Deorum iram, fere non nisi in iuramentis conspicuam, vehementer risit, dicens: *Iurandum non ad iram Deorum, quae nulla est, sed ad iustitiam et fidem pertinet.* Inde quoque euenit, quod idem TVLLIUS *L. VII. epist. ad fam. ep. 12.* miretur, alterum velle Iouem Lapidem iurare, cum Iupiter nemini iratus sit. Atque adeo veteres in ea superstitione erant, ut si quis non obstante iuramento fidem fefellerit, eum Deos imprimis deformitate aliqua oris corporis punire nec non Iouem fulmen in eum mittere solere crederent, ut ostendit dictus HANSENIUS *l. c. c. 2. p. 11. seq.* Imprimis hoc patet ex duobus carminibus HESIODI; quorum vnum hoc est:

Clades mortalibus unde

Adueniunt, quoties fallaci pectore iuranti;

alterum id:

Iuramento quaedam est sine nomine proles,

Trunca manus et trunca pedes;

cf. GROTIUS *l. c. cap. XIII. §. 1. 2.* Similem de prae-

sentanea Dei in iureiurando vindicta opinionem Israe-
litis fuisse, ostendit MALBLANC *l. c. L. II. §. 18.*
quod tamen forma illius reipublicae cum inde fluentibus
principiis excusat. Eadem forte causa est, cur in veterum
Germanorum iudiciis purgationes per iuramentum inter
iudicia Dei referrentur, imprimis quando in praesentia
sanctarum reliquiarum praestarentur, I. H. BOEHMER *J. E.*
Prot. T. V. L. V. t. 34. §. 12. ita vt in dictis purgationi-
bus ipse Deus quasi affidere ac nonnisi miraculose agere
videretur, HEINECCIUS *Elem. iur. Germ. L. III. t. 6. §. 183.*
not. Hinc etiam euenit, vt sacramenta saepissime iudicia
Dei vocarentur, *II. Feud. 27. 3.*

OBSERVATIO III.

*Error pragmaticorum tertius: Iusiurandum esse
cultum diuinum.*

Et si veneratio summi numinis ac diuinarum eius vir-
tutum deuota professio, denique cogitatio, Deum salutis
humanae vnicum auctorem esse et statorem, a iuramento
abesse nullo modo potest, atque nemo nisi qui Deum
colat, in iureiurando recte versari possit, tamen ipsum iu-
ramentum pro cultu Dei haberi, et sic appellari, non potest.

Errant

Errant igitur, qui talem in iureiurando quaerunt; cui sententiae inter varios Theologos et Ictos, quos I. H. BOEHMERVS *I. E. P. L. II. t. 24. §. 8.* nominat, etiam fauet SCHILTERVS *Inst. iur. can. L. II. t. 1. §. 5. et 40.* CARPZOVIVS *P. I. const. 16. def. 69. no. 8.* SETSERVS *de iuram. L. I. c. 1. no. 11. atque* PET. MÜLLER *ad STRVV. S. I. C. Ex. XVII. §. 7. et 57. not. a.* At vero cum Deum colere nihil aliud sit, quam vel cogitare (qui est cultus internus) vel agere (qui est externus) ea, quibus nostram erga supremum numen venerationem profiteamur, veremur, ne si hanc notionem ad iusiurandum transferre velis, operam sis perditurus. Profectio nimis lata est definitio saepe laudati BOEHMERI *l. c. in dissert. praefim. Vol. III. §. 1.* quando sub cultu diuino ea omnia comprehendit, quae Christiani, fide in Christum muniti, ex sanctissimis diuini numinis praeceptis peragunt. Etenim quamuis nemo colat, nisi imbutus diuinis praeceptis, tamen non omnia, quae secundum ea fiunt, sunt cultus diuinus. Alias enim etiam, nihil iniusti facere, misericordiam erga pauperes exercere, inimicis condonare et alia similia ad cultum diuinum referre debemus. Hunc autem imprimis veneratione et adoratione

con-

confici ethnicis quoque vni alteriue eo clarius visum est, quo quisque magis a superstitione vulgari alienus esset. Notatu dignissima sunt CICERONIS verba Libro secundo de natura deorum. *Cultus deorum, ait, optimus est, sanctissimus ac plenissimus pietatis, ut eos pura, integra atque incorrupta et mente et voce veneremur.* Habes hic et cultum internum et externum. Plenius rem explicat DIET. GOTTH. ECKARDT ad SCHILTERVM l. c. §. 6. no. 7. dum cultum diuinum tum intellectu et voluntate, tum actu externo contineri dicit, id est, supremi numinis summas perfectissimasque virtutes agnoscendo, eius praeceptis parendo ac venerationem ipsius publice ostendendo. Quamuis itaque haec omnia etiam in eo conuenire possint, qui iurat, modo alias pius sit et religioni ex animo addictus, tamen in ipso actu iurisiurandi non est aliquis cultus diuinus. Nec omnis de Deo cogitatio locutione nec de eius veritate habita fides, aut sanctissimorum eius attributorum sola agnitio cultus diuini nomine insigniri potest. Ad hunc plura requiruntur, praecipuis vero quoad externum, eiusmodi actus, qui videntibus pluribus ea de causa suscipitur, ut peragentis venerationis atque deuotio erga summum nomen ostendatur,

datur; aliud est in iuramento, quippe quod humani negotii causa peragitur, Dei commemoratione non nisi secundario iniecta. Saepe laudatus BOEHMERVS, qui *l. c.* nostrae sententiae accedit, plura adhuc affert argumenta, aequae non inualida, imprimis vnum, vt philosophi dicunt, a posteriori, nempe, quod alias Christus et apostoli frequentiam iuramentorum non prohiberi fuisent. Etsi enim peruersa sit eorum opinio, qui Seruato-rem apud MATTHAEVVM *cap. 5. v. 34.* in discipulis suis omnem omnino iuramenti praestationem reprobasse opinantur, potius ex recta et ab ipso Pontifice recepta *cap. 26. X. de iur. iur.* sententia Christus non nisi iuramenta extra necessitatem et more gentilium peragenda inhibuit, STRYCK. *Mel. iur. mel. 1. c. 1. §. 9. seq.* tamen, cum Christiani ad cultum diuinum magis excitandi quam ab eo alienandi sint, iam ex hoc patet, iuramentum ad cultum diuinum haud esse referendum. Simili modo veteres Christiani, quamuis iuramenta non in totum prohiberent, tamen ipsa omni modo, quantum fieri poterat, euitare studebant, atque sequiori tempore saltem clericis interdicebant, denique Pontifices *cap. 1. X. de feriis* actum iurandi ab operibus

C

bus

bus die dominica fuscipiendis, quae tamen imprimis cultui diuino destinata est, excludebant, quae singula clare ostendunt, aliam olim fuisse in hac re sententiam, quam recentiorum quorundam interpretum hodiernam. Quid? quod sententia, quam impugnamus, ortum traxit nonnisi ex doctrina cleri olim pontificii, cuius intererat, si plebs iuramenta pro cultu diuino, de quo tunc omne iudicium penes ipsum erat, haberet, eo speciosiori sub obtentu etiam omnes circa iusiurandum lites ad se rapere;

I. H. BOEHMER *l. c.* §. 9.

His omnibus addi potest, si iurare idem sit ac Deum colere, primum hoc inde sequi, Christianum qui ab infideli iusiurandum poscat, peccare, dum postulet peruersum Dei cultum, qui tamen summo numini nonnisi displicere potest, deinde et illud, cum omnis cultus diuinus secundum regulam in aedibus sacris fit peragendus, iurisiurandi praestationem e curiis esse proscribendam.

OBSER-

OBSERVATIO IV.

*Error pragmaticorum quartus: Iureiurando preces
ad Deum fieri.*

Quemadmodum igitur iuramenta ad cultum diuinum haud pertinent, sic aequè minus pro precibus habenda sunt, id quod saepe laudatus I. H. BOEHMERVS *l. c. L. II. t. 24. §. 11.* similiter obseruauit. Nihil enim est, quod iurans sibi a diuino numine dari roget, potius aut de conferuanda sibi diuina gratia, si vera dicat, aut de se abdicando ab ipsa, si peieret, cogitat, vt mox videbimus. Quod ad inuocationem nominis diuini attinet, iam supra ostendimus, sub hoc vocabulo non tam preces ad Deum suas, eiusue implorationem, quam potius summi Numinis adorationem ac eius summae maiestatis confessionem intelligendam esse. Quodsi igitur sub nomine inuocationis ipsas preces intelligere velis, verum est, quod PET. MÜLLER ad STRVVI *S. I. C. ex. XVII §. 2. not. β.* dicit, eam a iuramento multis parasangis distare.

Vti igitur per iuramentum a Deo nihil precamur, ita nec dirae illae execrationes pro precibus haberi queunt, quibus olim iurantes quacuvis mala sibi imprecabantur,

vt POLYBIUS narrat, HANSEN *l. c. c. 20.* ROSIN. *l. c. L. X.*
vel quemadmodum apud nos Iudaei iurare solent, de
qua re infra Obseruatione X. dicitur.

OBSERVATIO V.

*Error pragmaticorum quintus: Per iusiurandum Deo
quicquam promitti, vel votum fieri iurantemue
ei obligari.*

Sunt, qui in illa quaestione celebri: num iuramen-
tum iniquum vel iniustum seruandum sit, dum ex vna
parte iurantes a vinculo erga homines liberant, ex altera
parte aliquam ex eo obligationem erga Deum fingunt, seu
quod idem est, eos in foro ciuili non teneri, in foro con-
scientiae, vt vocant, teneri existimant; putantes, per
quodcunque iuramentum diuino numini quicquam pro-
mitti, atque adeo singula iuramenta esse pro votis, Deo
factis, habenda. Sic ALEXANDER III. episcopo scribit *c. 6.*
X. de iurjur. Si quis de soluendis vsuris iurasset, eum domino iura-
mentum reddere debere, hoc est, fidem, Deo datam, exfol-
uere. Nescio, hoccine capitulum an vero propria opinio
summum alias GROTIUM seduxerit, vt de *I. B. ac P. L. II.*

c. 13. §. 14. scriberet, si verba iuramenti non respicerent hominem, ius ei conferendo (quod fieri solet iuramentis assertoriis) aut respicerent quidem, sed aliquid esset, quod ei posset opponi (in iuramentis vel coactis vel super re illicita praestitis) tunc eam vim esse iuriurando, vt iurans nihilominus Deo obligetur, vt isto iuramento stare debeat; et mox: etsi personae ius deficiat, tamen cum Deo negotium esse, eaque de causa iuramentum voti nomine nuncupari. Adhuc clarius *ib.* §. 16. *Si iuramentum, ait, intercessit, etiam si personae nihil aut minus debeatur, Deo fides erit praestanda.* Nos vero GROTIJ auctoritas non prohibet, hanc sententiam falsam et erroneam nominare, cum iusiurandum neque votum sit, neque eo quicquam Deo promittatur. Iusiurandum est actus inter homines non inter hominem et Deum; homo homini aliquid promittit, non Deo; homo hominem, iudex subditum de veritate interrogat, non Deus. Si contrarium sentiremus, opus esset profecto, in absurdum errorem incidere, puta: inter diuinum Numen atque terrarum incolas, inter creatorem et creaturas quasi aliquem contractum vel pactum celebrari, qualis extra rempublicam Iudaicam fingi nequit, et praeter

istum errorem in alium absurdiorum adhuc, sed inde necessario sequentem, immersum iremus, nempe in hunc: Deum ac homines mutuo sibi obligari, quo nihil ineptius nobis dici posse videtur, cum summum Numen quidem praeceptis ac beneficiis nos obligatos faciat, non ipsum nobis obligetur. Pontificibus quidem non vna causa erat, obstrictionem aliquam erga Deum iuramentis affingere, vt locus esset et occasio, sibi omne iudicium circa eorum obligationem vindicare, et quae seruari vellent, iis per censuras ecclesiasticas efficaciam comparare. At hoc in nostra religione cessat, vnde multi et inter hos I. H. BOEHMER *I. E. Pr. L. II. t. 24. §. 12. et Inst. I. Can. L. ac t. eod. §. 2.* viderunt, nullam esse intentionem iuranti, Deo aliquid promittendi, sed ei tantum, cui iurat; nec profecto obligatio erga Deum suscipitur, dicendo: si fidem fefellerero, nullis diuinis beneficiis vtar, *vid. infr. Obs. VII.* Forte GROTIUM induxerunt verba Christi apud *Math. V. v. 34.* *Dixum est maioribus: non peccabis, at iniurandum praesitum Deo seruabis.* Verum his non indigitatur suscepta aliqua erga Deum obligatio, aut promissio, verum hoc: Numen diuinum velle, et praecipere, vt qui
semel

semel iurasset, ei iuramentum deserere non liceat, eumque peccare erga Deum, qui suum iusiurandum homini non seruauerit.

Cum itaque per iuramentum nulla Deo fiat promissio, facile patet, id nec pro voto posse haberi, quippe quod totum in ista promissione ab iis interpretibus quaeri solet, qui ipsi vim et obligationem aliquam tribuunt. Etenim, ingenue profitemur, nobis ineptum et impium videri, quando adhuc in ea religionis nostrae puritate, suppressis iam tot superstitionis prouentibus, debellatisque innumeris opinionibus, quas vel male intellecta legum Mosaicarum disciplina, vel formidolosa difficultas in abiiciendis hierarchiae Romanae principiis pepererat, singularem aliquam ex voto obligationem erga Deum docere velimus, cum tamen supremum numen nulla re indigeat. Nam alia erat ratio votorum in republica Israelitarum, quam ipse Deus instituerat, cui immediate praeerat, et quibuscum ante et post exitum ex Egypto varia pacta more humano inierat, quibusque imprimis permiserat, victimas sibi et talia sacrificia offerre, aut alias oblationes gratas fore edixerat; alia ratio iis temporibus, quibus

bus pontifices dominatum in animos hominum exercebant, ad quem multum conducebat, ex legum mosaicarum similitudine vota inducere, par ipsis vinculum affingere, et promissionem ipsi Numini factam, ab hoc vero acceptatam esse, plebi superstitiosae persuadere; quae omnia in religionis nostrae puriora dogmata minime cadere videntur. Similem, nisi eandem de votorum erga Deum iniquitate ac inualiditate sententiam egerunt AYRERYS *de abusu iuram.* p. 14. et ill. MICHAELIS *in Mosaisch. R.* §. 144. nec non cel. MALBLANC *l. c. L. I.* §. 10.

Sed haec non sunt huius loci, eo tantum consilio prolata, ut eo magis appareat, saltim a iuramentis omnem de promissione Deo facta cogitationem esse depellendam.

OBSERVATIO VI.

Error pragmaticorum sextus: In definiendo iureiurando.

Vix dici potest, quantum in describenda iurisiurandi natura interpretes variant, quamvis omnes in eo conveniant, ut singuli sanctae religionis mentionem iure adiciant, et quantum singuli in eius vi atque potestate errent.

Et

Et primo quidem duo veneranda ex antiqua senectute capita se ostendunt, nempe CICERO qui *L. III. de off. iusiurandum* appellat, „affirmationem religiosam, Deo adhibito teste“ et ARISTOTELES, qui *Rhetor. ad Alexandr. c. 18.* ita dicit: ὄρκος ἐστὶ μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναιδέυτος. Ille nimis brevis vti et Pontifex, qui *cap. 26. X. de iureiur.* dicit, „iuramentum esse confirmationem veritatis. Plerique interpretum fusiores quidem sunt, attamen non magis recte definiunt. Ita IAC. FRID. LVDOVICI *Doctr. Pand. L. XII. t. 2. §. 1.* „religiosam rei cuiusdam asseuerationem, in cuius maiorem fidem Deus vt testis veritatis et vindex perfidiae inuocatur.“ Similiter IVST. OLDEKOPPIVS *de iuram. in alt. anim. nec non* WESENBECCIUS *ad Pand. L. XII. t. 2. §. 2.* iusiurandum definiunt inuocationem veri Dei, qua petamus, vt sit testis nostrae asseuerationis et seuerè puniat fallentes, quocum etiam collineat IÜDER MENXEN *systemate Pand. Schoeniano L. XII. t. 2. §. 1. et* I. HENR. DE BERGER *Oec. iur. L. IV. t. 25. §. 1. et* I. FRID. SEYFARTH *Reichs proc. c. 15. §. 1.* Pari modo I. CAR. NAEVIUS *de iuram. P. I. c. 1. §. 1.* „actum religiosum, per quem ad confirmandam rem dubiam Deus testis et vindex inuocetur“

D

Nec

Nec vera est IO. SAM. STRYCKERII descriptio, qui *melet. iuram. mel. I. c. I. §. 6.* „religiosam assertionem ipso Deo adhibito teste“ et *melet. IV. §. 19.* „testimonium veritatis, cui „ob incredulitatem alterius addimus inuocationem nominis diuini et contestationem sanctam ad faciendam fidem“ appellat. Cui quodammodo conuenit, IO. BALTH. WERNHER *Obs. T. I. P. IV. obs. 151.* qui religiosam alicuius rei asseuerationem, qua quis asserit testem et perfidiae vindicem inuocet“ nominat, quemadmodum HAHNIVS ad WESENEBECC. *l. c.* dicit „attestationem cum inuocatione Dei coniunctam super rebus licitis ad confirmationem veritatis“ SERAPHINO de SERAPHINIS *de privilegijs 19. no. 21.* est „asseueratio affirmatiua vel negatiua, habens vinculum religionis“ I. L. STOITZE in *libello Beurtheil. d. Eydtschwüre a. 1741. c. 2. §. 6.* vocat „obligationem „ad officium aliquod inuiolabilem coram vero Deo, qui „pro iustitia sua tanquam vindex in ultionem fractae fidei „vocetur.“ IEREMIAS SETSERVS autem *de iurament. L. I. c. I. no. 11.* putat „iuramentum, quod Deo immortali interposito tum teste tum iudice suscipiatur, esse speciem „quandam religionis et cultus diuini, quo afficiatur is, „in

„in cuius nomine iuratum fit“ H. GROTIUS *de I. B. ac P. L. II. t. XIII. §. 10.* ceteris in eo par est, ut „per sacramentum Deum et testem et vindicem inuocari“ existimet, atque I. H. BOEHMER *l. c. §. 2.* sic dicit: „Iuramentum est „nihil aliud, quam asseueratio religiosa, in cuius maiorem fidem Deus omnipotens et omniscius inuocatur in „vindicem“ cui accedit summus eius filius GEORGIUS LUDOUICVS *qui Princip. iur. can. L. 3. sect. 1. §. 332.* „Vis et „potestas, ait, iurisiurandi consistit in inuocatione Dei „in testem et vindicem“ *cf. eiusd. diff. de solennib. iuram. §. 3.* atque saepe nominatus GEORGIUS HENRICVS AYRER *diff. cit. sect. 1. §.* sic loquitur: „Nobis iusiurandum est actus, quo „verbis nostris, prouocando ad Dei vindictam maiorem „studemus conciliare fidem.“ Vix eadem definitio est WOLFGANGI ADAMI LAUTERBACHII *Coll. Pand. L. XII. t. 2. §. 3.* „quod sit actus religiosus, quo quis in alicuius enunciationis fidem inuocat Deum, tanquam testem, vltorem ac vindicem, si fallat.“ Nec obliuiscamur GEORGI ADAMI STRVVI, cui *S. I. C. Exerc. XVII. §. 2.* „iusiurandum „est religiosa rei alicuius adseueratio legitime facta per inuocationem Dei in testem.“ Denique IO. AVG. HELL-

FELDT *iurisp. for. L. XII. t. 2. §. 789.* iusiurandum describit, quod sit, „actus quo Deus super asserto quodam in-
„vocetur, vt vindex sit, si iurans sciens fefellerit.“

Igitur in his singulis definitionibus inest quidem communis notio religionis, quam si tollas, omne vinculum iuramenti rumpetur; etenim sanctitas iurandi cum sanctitate religionis ita connexa et copulata est, vt vtraque diuelli non possit potius haec quasi animo sit illius. At vero plerique, qui iuramentum mox dictis modis describere, istam connexionem in loco incongruo quaesiuere, vti ex iis intelligi potest, quae prioribus IV. Obseruationibus disputauimus. Rei quidem proximus accedit, ast eam nondum tangit celeberrimus PUFFENDORFVS *de iur. nat. et gent. L. IV. c. 2. §. 2.* dum dicit: „Est autem iusiurandum assertio religiosa, qua diuinae „misericordiae renunciamus, aut diuinam poenam in nos “deposcimus, nisi verum dicamus.“ Eo etiam redit definitio AMADEI ECKOLDI antecessoris olim inter nostrates *comp. Pand. L. XII. t. 2. §. 3.* „quod sit assertio rei legitima, in cuius maiorem fidem et confirmationem Deus ipse

„ipse testis vocetur, et iurans se vltro obliget ad poenas
 „aeterni exitii, si fallat.“ Eadem fere habet FRANTZKIVS
 eod. L. et t. no. 5. ac STRVVIVS. l. c. §. 9.

OBSERVATIO VII.

Vera ac genuina iurisiurandi notio.

Diximus, triumuiros, quos vltimo loco nomina-
 vimus, rei propius reliquis accessisse. Profecto deme
 ab his definitionibus ea, quae ibi ex causis in
 prioribus quinque Observationibus a nobis dictis, re-
 linqui nullo modo queunt, habebis veram iurisiurandi no-
 tionem internam, et sic describe, vt fit „asseueratio solen-
 nis“ conceptis verbis, coram iudice declarata, de certit-
 tudine vel facti cuiusdam vel promissi seruandi, addita
 clausula, se, si contra sciat aut faciat, nolle, vt id nu-
 men, quam vt verum Deum colit, sibi propitium sit;
 aut breuius: *iurandum est solennis asseueratio, quae fit
 sub iactura beneficiorum religionis.* Ea vero asseueratio
 duplex est, ita, vt iurans vel nunc quaedam vera esse,
 vel promissionem, alteri nunc factam, in futurum veram
 fore, asseueret. Qui itaque iuramentum solenne prae-
 stat,

stat, id praecipue agit, vt profiteatur, se gratiam eius Numerini, quod colit, ab eo tempore perditurum, quo fallax fuerit, i. e. in assertorio protinus tunc, quando verba iuramenti pronuncians, a se affirmata animo sciat falsa esse negataque vera; in promissorio autem ab eo demum in futurum tempore, quo ipse promisso non stare incipiet. Quod idem est, ac si diceret, se in posterum cariturum esse beneficiis ex religionis suae principiis expectandis, metum potius sibi fore certarum promeritarum poenarum. Quid enim? si verum est, quod STRVIVS *S. I. C. Ex. XVII. §. 12.* dicit, etiam eos, qui in quotidiana vita non iurant, sed priuatim obtestantur, modo id fiat sub formulis religiosis, amissionem vitae aeternae implicite suscipere, cur non multo magis eum, qui publice sub religione iuramenti solennis se obligat, eodem modo explicite se deuouere putes? ita vt si sciens fallat, proprio iudicio aeterna beatitudine cariturus sit. Sic etiam PET. MÜLLER ad STRVV. *l. c. p. 1046.* dicit: „omne sacramentum comprehendere deuotionem iurantis ad aeternum exitium, si falsum adseueret.“ Ex hoc itaque facile videri potest, quanta debeat esse vis, quanta

pote-

potestas iurisiurandi in animis hominum, et quid certius, ac, nullum iuramentum peieraturum fidemque falliturum esse, modo de iuramenti notionē recte sentiat, cum nullus sit mortalium, qui absque religione esse velit, et absque diuinis beneficiis. Haec igitur, quam diximus de iureiurando cogitatio omnia ac singula comprehendit, quae iuramentum ad seruandam fidem excitare possunt. Cum enim praesumendum sit omnem, qui iurat, imbutum esse aliqua religione, quam veram esse credit, et aliquod diuinum numen venerari, a quo sustentetur, regatur, adiuuetur, necessario sequitur, ipsi diuinum aliquid et crudele videri debere, ab eius fauore, propensione et auxilio in aeternum abesse, imprimis cum hanc ipse sibi legem per spontaneam abdicationem dixerit, tum ex ipso summi numinis diuini manifesto contemptu, tum ex certa persuasione, Deum per sanctitatem suam, summam iustitiam, omniscientiam ac omnipotentiam sui contemptores non posse non punire. Et hoc est, quod dicitur: *coram Deo suo per Deum iurare*. Cum itaque in ipsius iurantem voluntate sit, se a gratia ac beneficiis diuinis abdicare, necessario fluit, nullum esse iuramentum, quod
 non

non fiat vel per Deum, qualem iurans agnoscit, vel per eiusmodi aliquid, vnde beneficia religionis ad se derivari posse credat; vnde recte PUFFENDORFIVS *l. c.* §. 4. aliique dicunt, accommodandas esse formulas ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fouet is, qui iurat, ac frustra aliquem adigi ad iusiurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Eadem de vera iusiurandi notione sentiunt leges Imperii, quo pertinet formula mandati, Ordinatione Camerali *P. III. t. 38.* iis litigantibus praescripta, qui iuramentum per mandatarium praestare cupiunt *cf. mox Obs. VIII.*

OBSERVATIO VIII.

Error pragmaticorum septimus: Circa iusiurandum in alterius animam.

Errare videntur pragmatici, quando fere in vnum omnes oreque communi iusiurandum in alterius animam penitus damnant, imprimis sub metu futuri periculi. Multum enim dicunt esse periculi, ne temere iuret, qui iuret in alterius animam SEYFARTH *Reichs Proc. c. 15. §. 41.* Horum antesignanus videtur IVSTVS OLDEROPPIVS esse, qui
pecu-

peculiarem de ea re libellum scripsit, receptum inter GERARDI FELTMANNI opera T. II. qui ipse eius aduersarius factus. Ita vero OLDEKOPPIVS contra iuramentum in alterius animam scribit *l. c. no. 64.* permissionem eius neque esse fundatam iure diuino, neque naturali et gentium, neque ciuili, neque canonico, sed de iisdem potius contrariari. At vero quemadmodum prohibitio iure diuino nullo modo ostendi poterit, ita quoad ius ciuile et canonicum OLDEKOPPIVS manifesto falsa dicit. Prouocemus *ad L. 13. §. 13. D. de damn. inf. et ad cap. 3. X. de iuram. cal.* nec non *ad cap. ult. eod. in 6.* In priori VLPPIANVS: *se alieno nomine, inquit, cauere mihi damni infecti postulem, iurare debeo, non calumnie causa id eum, cuius nomine postulo, fuisse postulaturum.* Vix se probare poterit interpretatio summi I. H. BOEHMERI *I. Eccl. Prot. L. II. t. 7. §. 5.* qui ex verbo *mihi* colligit, hic procuratorem non in mandantis, sed in suam propriam animam iurasse. Lex manifesto dicit, procuratorem, qui mandantis nomine aduersario litem de damno infecto intenderat, iurare debere *calumniam mandantis.* Quid hoc aliud est, quam in eius animam iurare? Quod autem idem procurator

ipsa lite aduersarium ad cautionem damni infecti sibi condemnari volebat, id iure postulabat, tanquam dominus litis; cf. de BERGER *Oec. iur. L. IV. t. 25. §. 1. not. 2.*

Nec verba ex capitulo ultimo in 6. allegata: *Nullam tibi iudex iniuriam fecisse censetur, qui procuratorem tui aduersarii, constitutum ad causam, habentem super hoc speciale mandatum, admittit ad praestandum in ea calumniae iuramentum, vllam dubitationem relinquunt, quicquid OLDEKOPPIVS l. c. n. 312. contradicat* Denique EVGENII III. verba citato capitulo 3. *iuramentum calumniae quandoque per ipsas principales personas quandoque per oeconomos praecipimus praestari; tam clara sunt, vt nihil supra, nec I. H. BOEHMERI l. c. interpretatio aliquid efficere posse videatur, qui oeconomum in propriam animam iurasse putat.*

Quid autem dicamus de legibus Imperii, quibus iuramentum calumniae per procuratorem fieri diserte permittitur? *Rec. Imp. d. a. 1654. §. 43. Cammerger. Ordn. P. III. t. 38. Concept. d. C. G. Ordn. ibid. secundum quas adhuc hodie in Camera Imperii, apud Senatum aulicum, in Tribunali Wismariensi, ceterisque iudiciis Sueviae, Bauariae, Bohemiae, Palatinatus, Hassiae, terris Mogunti-*

guntinis, Francofurti aliisque prouinciis Germaniae imprimis iuramentum calumniae per procuratorem praestari, SEYFARTH *teutsch. Reichs-Proc. c. 15. §. 41.* narrat, quamvis non negandum sit, eandem consuetudinem multis in locis, vt in Saxonia nostra, ob frequentem abusum non male abolitam esse.

Profecto in hoc iuramento praesentior de periurio metus, quam in reliquis adesse, non videtur, potius, si dicendum quod rei est, forte hic adhuc rarius peierabitur. Quemadmodum enim ii, quorum animi teneri religionis sensu ducuntur, difficilius de credulitate aut de ignorantia, quam de veritate, quando ipsis negotiis interfuere, iurant, ita etiam procurator, cui in alterius animam iurandum est, admodum caute providebit, ne conscientiam suam laedat, cum cogitare debeat, se salua religione iurare non posse, nisi vel certo sibi persuasum habeat, vel saltim ex sufficientibus rationibus credat, ea non falsa esse, quae vera esse nomine alterius iuramento contendit. Id ipse pontifex EVGENIVS III. sensisse videtur, quem huius iurisiurandi auctorem dicunt, cum in allegata lege 3. X. *de iuram. cal.* monachis Cisterciensibus

permittit, iuramentum calumniae per oeconomum quidem suum iurare, sed non per alium oeconomum, nisi *qui causam omnino non nesciat*. Inde in ipsa formula conceptionis verborum *der vorhaltung*, secundum quam hodie in camera Imperii mandatarii iurare solent, haec verba inveniuntur: *Ihr werdet schwören in kraft vorbrachten specialgewalts einen eyd zu gött und auf das heilige evangelium in eurer partheyen und principalen, auch eure eigne seele, so viel ihr davon nachricht habt* rel. quo admoneri videntur, etiam ipsorum mandatariorum conscientiam, non mandantium solum in actu iurandi versari. Quod vero ad ipsos litigantes attinet, hi cogitare debent, se, dum mandatarius celata ipsi dolose veritate peieret, dupliciter peccare, atque periurium ab hoc commissum, sibi ipsi imputandum esse; vnde est, quod in formula eiusmodi mandati specialis iubentur haec expresse inferere: „sibi grauitatem et consequentiam iurisiurandi cognitam esse, atque se bene scire, qui ad id praestandum obligatus alia eloquatur, alia animo teneat, eum aeternas summi numinis poenas luiturum esse, atque idem singula, quae mandatarius sit iuraturus, tanquam a se iurata accepturum esse.“ Vnde, qui

qui formulam iuramenti, quam ipse debebat iurare, per alium, nempe per mandatarium faciat recitari, sine dubio ipse iurat, WERNHER *Obs. T. I. P. IV. obs. 151. no. 52.* PVFENDORF *I. N. et G. L. IV. c. 2. §. 16.* HERTIVS *ad h. l.* Neque putandum est, iuramentum in alius animam in nostris foris plane exulare. Etsi enim Constitutione Saxonica XII. P. I. et lege iudiciaria t. XVIII. §. 10. prohibitum est, ne per causae patronum, quamvis speciali mandato instructum, iuretur, tamen non solum secundum legem Curiae Ienensis permissum est, iuramenta, si non sunt litis deciforia, ac iusta causa adsit, per procuratorem praestari, SCHILTER *Exerc. ad Pand. exerc. XXIII. §. 31.* sed etiam supersunt alia eiusmodi exempla. Ut enim taceamus, hoc saepissime in curia Feudali tum in feminis feudo inuestiendis, tum in aliis vasallis, quibus impeditis dominus gratiam praesentiae facit, id quod moris est in tota Germania, SEKENDORF *Fürstenstaat. L. II. c. 1. §. 4.* SETSER *de iuram. L. II. c. 27. no. 15.* SEYFARTH *teutsch. R. Proc. c. 15. §. 41.* Chursächf. *Lehnsmand. de ao. 1764 tit. III. §. 2.* quid aliud est quam in alterius animam iurare, quando in litibus vniuersitatum tria vel quatuor

membra earum id sacramentum iudiciale iurare coguntur, quod toti vniuersitati, h. e. saepe XXX. vel XL. personis delatum impositumque est, vel quando ex pluribus litis confortibus vnus decimum octauum aetatis annum egressus pro se et loco minorennium iurat?

OBSERVATIO IX.

De Formula iuramenti, der Eydesnotul.

Formula iuramenti, *die Eydesnotul* dupliciter intelligitur; vel enim simplex est, ac solam eam orationem continet, quam iurans totam pronunciat ac singula eius verba, praeunte iudice repetit, vel composita, ex duabus partibus constans, quarum priorem germanice vocamus, *die vorhaltung* quaeque pronunciat a iudice vel ministro eius eo, qui iusiurandum a iurante praesente exigit, *der dei eyd abnimmt*; et nil nisi aliquam allocutionem continet, quo iuranti, quid ipsi nunc promittendum iurandumque sit, indicatur, quam sequitur altera pars, qua ipse iurans nunc audita se diligenter obseruaturum, conceptis verbis illo praeunte solenniter iurat. Haec posterior iurisiurandi formula vocari solet *die pflicht selbst*,
sive

sive *die Pflichtsnotul*, ac locum habere solet in eo promissorio, per quod, qui nouum munus vel officium subeunt, sub eius auspiciū inaugurari mos est, vel in fide a Vassallis domino praestanda; qualis formula videri potest apud SEYFARTH *teutsch. R. Proc. c. 15. §. 41.* exulat vero in assertorio vel iudiciali. Et primo quidem sciendum est, non solum quod secundum formulam aliquam, sed etiam quod, alio eam prius recitante, iuratur, haud nouum morem esse, sed antiquissimum. Illud vocabatur *verbis conceptis iurare, hoc praecire*, vti late demonstrat B. BRISSONIVS *de formulis P. R. L. VIII. c. 14.* Praebatur autem antiquitus iurantibus non solum, vt cel. MALBLANCCIO *l. c. L. III. §. 28.* videtur, a pontifice sed etiam ab aduersario, vt docemur a PRISCIANO *L. XVIII. c. 8.* vbi dicit: *In verba iurare alicuius est iurare hoc, quod ille praecit sive dicat, sive praecurat per se ipse aut per alium*, cf. HANSEN *l. c. cap. 5.* BRISSONIVS *l. c. cap. 12. et 14.* sine dubio ea de causa, ne quid mutetur a iurantibus, SETSER *de iuram. L. I. cap. 15. no. 4.* Huc pertinere videtur illud SILII ITALICI *L. X. v. 1448.*

*Dicētaque iurant
sacramenta deis*

ac manifestius adhuc patet ex duobus Plautinarum comoediarum locis, a BRISSONIO *l. c. cap. X.* adductis. Similiter TACITVS *histor. L. IV.* narrat: victos a victoribus adactos esse, *ut in verba eorum, quae proponerent, iurarent.* Sed postea mos inualuisse videtur, qui apud nostros nunc est, ut iudex formulam praeceat, quod intelligitur ex dicti PLINII secundi Panegyrico Traiani *cap. 64.* quem ad consulem in sella curuli sedentem iurasse dicit, hoc iusiurandum praebente et solennia verba praeunte. Ceterum idem MALBLANCCIVS *l. c.* recte ostendit, aliud fuisse *praeire*, aliud *praeiurare*, quod posterius tantum fiebat in iuramentis multorum, quorum primus praeiurabat, reliqui accedebant solenni voce: *idem in me.*

Quod itaque ad hodiernas iuramentorum formulas attinet, tria inprimis circa eas consideranda sunt, *primum*, quid de illa, quam diximus, solenni allocutione iurantem et iurandorum facta indictione iudicandum sit? *secundo* num in ipsa formula VOX IURARE necessaria sit? *tertio*, quaenam clausulae religiosae adhibendae sint? Et quoad illud quidem, videtur dicta in ipsius iurisiurandi primordio facta iurandorum notificatio, *die Eydsvorhaltung*

tung compendii causa efficta fuisse, ne scilicet iurans diutius digitos erigere et tam longam verborum seriem praeunte actuario repetere teneatur, vnde melius et naturae obligationis ex iuramento accomodatius in iis collegiis fieri putamus, vbi assessores recipiendi totam iuramenti formulam quanta sit ipsi in prima persona, vt grammatici dicunt, dictante scriba recitant; quemadmodum id v. g. videmus in Capitulo Merseburgensi ac Scabinatu Lipsiensi. Sed quoniam quilibet mos inueteratus non facilis est sublato, ita nunc satis erit, de medela interimistica cogitare. Omnis difficultas in eo latet, quod in ipsa iurisiurandi clausula iurans, omnia ea, quae modo promiserit, se sub fide religionis sanctae seruaturum esse, eorumque tenacissimum fore, iuret, et tamen nihil antea promiserit, aut stipulatus fuerit, nullamque fidem dederit, sed solummodo ex scribae vel actuarii oratione et allocutione audiuerit, quid sit, quod a se promitti expectetur. Inde iis iudicibus, penes quos eiusmodi mos iurantem alloquendi inualuit ita consulendum est, vt finita actuarii ad iuraturum oratiuncula, hunc, antequam ipsum sacramentum praestet, data dextra stipulariae promittere faciat,

se ea nunc pronunciata a scriba audiuisse, eaque sedulo et diligenter obseruaturum, vt post hanc demum stipulationem vere ac iuste iurare possit, verbis: *alles, was ich geredet und gelobet habe, will ich stet fest und unverbrüchlich halten, so wahr etc.* Ea res apud nos ante hos octo annos multum difficultatis, et proinde nouam etiam legem peperit. Cum enim quidam publicus impostarum receptor, praeslito in muneris initio solenni sacramento, fiscum Principis defraudasset, singula Saxoniae dicasteria eum, non obstantibus seueris de hoc crimine legibus, capitali supplicio propterea affici haud posse putabant, quoniam pars eorum, quae lex in iuramento requirebat, non in ipsa praesliti iurandi formula, verum in ista eius allocutione, *der Vorhaltung* contineretur; id quod serenissimum Electorem mouit, vt dicasteriis modum in similibus causis pro futuro tenendum praescriberet; quod rescriptum quia singularia quaedam circa iuramentorum formulas continet, partem eius, quae huc pertinet, in appendice sub \odot apponamus.

Veniamus ad alterum, quaenam verba in formulis iurandi ex necessitate vel abesse vel adesse debeant. Et hic ante omnia nobis obuenerit ipsum verbum **IURANDI**,

Iam

Iam vero ex adducto rescripto patet, Serenissimo Legislatori non necessarium videri, eo vti: quod tamen procul dubio ita intelligendum, vt ipsa vox *iuro* abesse possit, non quasi haud necesse sit, alia aequiuoca vti. Etenim nemo inficias ibit, aliquo verbo opus esse, quo iurans asseuerationem eius rei, de qua agitur, significet. Siue itaque iurans dicat: *ego iuro*, siue *ego dico*, *asseuero*, *pronuncio*, *fateor*, *profiteor* et sic porro, siue etiam *hoc vel illud verum est*, addita clausula conuenienti religiosa, perinde erit et quodlibet verum iuramentum. Ex quo simul elucet, eum non minus vere iurare, qui, vt consuluimus, post auditas a praeunte futuras obligationes et factam manu stipulationem ita dicit: *was ich geredet und gelobet, will ich — — halten, so wahr —* quamuis ipsum verbum *iuro* non in sit.

Tandem, quoad ipsas clausulas, quae a religionis sensu ducuntur, et quae ipsam iuramenti naturam ac substantiam efficiunt, eas constat, nullius legis praecepto determinatas, sed pro variorum iudiciorum more ac arbitrio varias et arbitrarias esse solere. Nec porro dubitari potest, eas, pro diuersis iurantium religionibus varias quoque esse debere. In eo tamen nobiscum vnus quisque conue-

niet, singulas ita esse comparatas oportere, ut expriment iurantis sensum et cogitationem, talem, qua sese la beneficiis, quae a sua quisque religione expectat, imprimis vero ab aeternae beatitudinis spe, si fallax sit et periurus, abdicet, ut supra ostendimus. Ad quam rem non opus est enumeratione attributorum diuinorum, sed verba quaedam solennia, *εὐφραίνω* et ex intimo corde descendente, atque ex sancta religione, veneratione ac fiducia erga Deum, quem iurans colit, promanantia, quae quo simpliciora ac breuiora sunt, eo pleniora sanctitatis ac fidei videntur. Hinc errant iudices, quando, ut pii videantur, in iuramentorum formulis verba, quantum possunt, cumulanda putant, eas v. g. ita concipientes: *ego iuro per Deum omnipotentem ac omniscium hoc verum et corporale iuramentum*, cum tamen satis fuerit dicere: *ego iuro*, vel: *ego dico*. Nam essentia iuramenti inest clausulae finali. Vnde recordamur, Ordinem nostrum a 1784. in Actis praefecturae R. legisse et probasse, quod testis testimonium dictum hac formula confirmauerit: *Was ich vorstehend ausgesaget, und mir deutlich vorgelesen worden, ich auch wohl verstanden habe, ist die reine wahrheit, und habe ich etwas unrechts*

unrechts darsu nicht gesetzt; So wahr etc. Et in hac quidem clausula finali, quibus verbis, a religione sumtis, utendum sit? quando quaerimus, dolendum est, nihil certi de ea reddi posse. Omnis aetas, omnis religio, ac omnis terra, quin singula fere iudicia propriam verborum formulam sibi excogitarunt, ac more ritumque longo receperunt, quibus iurantes exprimerent animi sensum, qui tamen ut supra Obl. VI. et VII. vidimus, vnus omnium erat, se tam certo vera dicere, nec fallaces fore, quam certo cuperent Deo cari esse. Hinc adeo, variae harum clausularum conceptiones reperiuntur.

Quamuis enim supra ostendimus, vniuscuiusque iuramenti eam vim esse, ut peierans ex voluntate sua gratia diuina ac religionis beneficiis carere se velle ipse profiteatur, tamen ut hoc verbis explicitis dicat, et exprimat, haud necessarium ducitur, verum pro ratione hinc inde recepta, implicita quoque sufficiunt, modo sint accommodata et solennia, cetera enim relinquuntur iudici admonenti et explicanti. Hinc veterum sapientiores iurabant: *ita me dii ament!* PLAVTVS *Bacch. act. IV. sc. 8. v. 51. seq.* BRISSONIVS *de formul. P. R. L. VIII. c. 4.* vel: *ita velim*

nibi Deos propitios; uti discimus ex CICERONE de diuinat. c. 13: ad quae verba ASCONIUS: genus iurisiurandi id est, quod dicimus: tantum mihi diuinitus faueat, quantum verum est illud, quod dico. Hódie ut plurimum solemus iurare sub formula: Ita me Deus adiuet! quae breuis est, atque concinna, veraeque iurisiurandi notioni accommodata. Qui enim diuini numinis auxilio destitutus est, is sane et eius gratia caret et sacrosanctae religionis beneficiis. Interdum addunt: *et sanctum eius euangelium*, germanice: *und sein heiliges wort*, cui alii vel substituunt vel addunt: *Saluatorem nostrum, Iesum Christum*, qui sub his verbis intelligitur.

OBSERVATIO X.

Quaedam de formulis iurisiurandi Iudaeorum.

Superius breuitatem formularum iurisiurandi commendauimus, quippe qua quasi augustiores ipsaque iuramenta venerabiliora fieri videntur. Interim non negandum saepe leges etiam proceram iurisiurandi formulam insertis subinde diris execrationibus vel permittere vel postulare, inprimis quando iurantes absque talibus

non

non moueri nec a periurio arceri posse iudex sibi persuasum habet. Huc imprimis referenda est formula iuramenti a Iudaeis praestandi, qualis praescribitur legibus Imperii, adhibitis simul externis quibusdam solennitatibus, *Cam. G. O. t. 23. §. 1.* desumpta procul dubio ex iure veteri Saxonico, *WEICHBILD a. 137.* quia compertum erat, huius generis homines fere nullum iuramentum erga Christianos praestitum pro vero ac inuiolabili habere, nisi quod solummodo sub certis sibi excogitatis formulis adhibitisque cerimoniais effati fuerint.

Interim sciendum, hunc durum iurandi modum, Iudaeis impositum, vltra Camerae iudicium non euagari, *HOMMEL Rhapsod. 644. no. 13.* praeprius vero in Saxonia vrbeque nostra vsu substitutam esse aliam formulam leuiorem, nempe hanc: *Ich schwöre bey dem gott meiner väter abraham isaac und iacob, der himmel und erde geschaffen und mose sein heiliges gesetz auf den berge sinai gegeben, das — — — so wahr mir gott helfe, der gott meiner väter, abraham isaac und iacob und sein heiliges gesetz. cf. HOMMEL Rhapsod. obs. 644. no. 6.* Quod ad ceremonias attinet, multae referri solent a Iudaeis adhibendae, imprimis de necessitate standi nudis

dis pedibus in corio suino, LIMNAEVS *iure publ.* L. III. c. 2. no. 40. STRYCK *de caut. iuram.* L. II. sect. I. c. 2. n. 105. item tenendi in manibus libros Mosis, *Thora* dictos, et quidem verum aliquod exemplum, in ipsis synagogis vfitatum, de quo in dicta quoque lege Camerae quaedam habentur. Ast prius minime probandum, potius crudele videtur et iniquum, teste eodem HOMMELIO l. c. quia adversatur ipsorum religioni, vnde eam consuetudinem iam Glossatores reprobant ad Ius saxonicum *Land. R. L. III. art. 7. et Weichbild art. 137.* Neque in allegata ordinatione Camerae desideratur, neque apud nos secundum regulam vfitatur, potius haec tantum, vt Iudaeus tecto capite iuret, cui dextram imponit, laeva femori sinistro iuncta, quod posterius iam apud Israelitas docente scriptura sacra moris erat. At vero experientia docuit, Iudaeos saepissime hanc iurisiurandi formulam quotiescunque cum Christianis agunt, contemnere, atque ex nullo alio iuramento se obligatos putare, nisi quod praestiterint adhibita alia quadam formula ac certis sub ceremoniis, quas praecipua synagogarum admittunt vel probant, quamuis hucusque sedulo celatas, quo imprimis

primis tum electio certi exempli libri Thora adhibendi, tum appellatio nominis diuini *Adonai*, tum alia pertinent. Quamuis itaque nulli iudici permissum sit iurisiurandi Iudaeorum formam hactenus in foro receptam sponte aggravare, tamen hoc data occasione ipsi Principi licet, iudicante HOMMELIO *l. c. no. 20.* Meminimus autem haud ita pridem in Saxonia speciei cuiusdam, cum iussu Principis in aliquot Iudaeos de criminibus quibusdam commissis inquireretur, ipsis vero dictato purgatorio, vehemens de periurio committendo metus subesset, tunc igitur Elector Serenissimus, consultis adeo antea theologis, peculiarem iuramenti formulam concipere, certasque cerimonias adhibere iussit, quae iuratos ex ipsa religione Iudaeorum obstringerent. Quae res, cum scitu non indigna videretur, non dubitauimus, et mandatum Electorale et ipsum procedendi modum in calce disputationis sub D adiciere. Neque dubium videtur, alios etiam iudices praeprimis in causis arduis criminalibus eadem ratione, interrogato tamen antea Principe, procedere posse.

OBSERVATIO XI.

*De consensu gentium circa iuramentorum efficaciam
in genere.*

In celeberrima illa, atque multoties agitata quaestione: vtrum iuramenta nouam obligationem negotiis quibus adhibentur, addant? siue: num per se et tanquam iuramenta aliquam ad obstringendum alterum efficaciam habeant? id quod, illustriores Icti, inprimis PUFENDORFIUS de *I. N. et G. L. IV. c. 2. §. 6.* STRUVIUS *S. I. C. Ex. XVII. §. 21.* AYRER de *abusu iuram. sect. i. §. 4.* ac nuper saepe laudatus MALBLANCCIUS *l. c. L. I. §. 10.* negant, alii aliter sentiunt. Parum abest, quin nobis tota res ad verborum controuersiam redire videatur. Nam qui illud vinculum tollunt, primum id solummodo iure ciuili negant, inter gentes admittunt, deinde iure ciuili quoque in promissorio lubenter concedunt, MALBLANC. *l. c. §. 10.* At nec in genere de efficacia iuramentorum asertiorum dubitari posse videtur. Profecto si hanc funditus sustuleris, iusiurandum inter actus omnino frustraneos numerare necesse foret, quod tamen assumi nullo modo poterit, etiamsi in republica eorum abusum
et

et frequentiam hinc inde impediendam esse, facile concesserimus. Quodsi igitur verum est, quod *Cicero Quaes. Tuscul. L. I. c. 13.* ait: *omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est*, nec nobis forte vitio vertetur, si communem gentium de vi iurisiurandi opinionem paucis ostendamus.

Ipsi scriptores sancti multa e gente *Judaica* exempla praebent. Sic iam Abramus et mox Isaacus foedus cum Abimelecho sancitum, Esauus venditionem iuris primogeniturae fratri factam, atque Iacobus pactum cum auunculo Labano initum solenni sacramento confirmarunt, *Gen. c. 21. v. 23. 25. et 35. c. 26. v. 31. c. 31. v. 54.* sine dubio propterea quoniam crederent, maiorem iuratae promissioni quam simplici vim et obligationem inesse, alias enim nulla eius rei causa excogitari posset. Sic idem Abramus a seruo suo per iuramentum stipulabatur, ut filio vxorem duceret ex ea gente quam vellet, *Gen. c. 34. v. 9.* certo confisus, eum sic demum obligatum, fidem non falliturum; quod idem sine dubio Esra et Nehemia crediderunt, dum populum Israeliticum de vero Deo colendo sub fide iuramenti obstringerent, *Esra X. 5. Nehem. V. 12. et X. 29.* ut alia complura exempla ex S. S.

praestitorum iuramentorum promissiorum taceamus, cf. MALBLANC. *l. c. L. II. c. 17. et 20.* Sic *Graeci*, quorum sapiens Pythagoras ipsos Deos iurisiurandi auctores esse docebat, et raro quidem iurari, sed si quis semel iurasset, sacramenta seruari praecipiebat, PUFFEND. *l. c. L. IV. c. 2. §. 2.* nec non *Aegyptii* iusiurandum maximam inter omnes fidem, atque vltimum ac firmissimum fidei mutuae ac veritatis pignus appellabant, HERT. ad PUFFEND. *de I. N. L. II. c. 2. §. 1.* ac iurisiurandi religionem sic contemplabantur, vt si quis quaedam iurato promitteret, is indubitatum argumentum haberet, ea seruandi. Pari modo *Scythae*, quamuis CVRTIO *L. VII. §. 8.* contradicente, ad confirmandas promissiones iuriurando multum tribuebant, LVCIAN *dial. de amic.* Quid de *Romanis* dicam? Audiamus CICERONEM qui *de off. L. III.* Nullum, ait, maiores nostri vinculum ad stringendam fidem iureiurando arctius iudicauerunt. Percurramus omnes iuris ciuilibus libros, innumera de iuramentis, de eorum natura, modo, vtilitate necessitateque inuenies; cf. AYRER *l. c. sect. I. §. 7.* Credamusne, haec omnia sic praecepta fuisse, vt eodem tempore omnis iuriurando efficacia ac obligandi vis adimeretur? Nec minus,

nus, quamvis veteribus *Germanis* sola verborum fides data-
 que dextra summum promittendi vinculum putaretur,
 tamen sequiori aeuo iuramento, imprimis confacramenta-
 libus adhibitis, plurimum tribuebant, id, quod leges
 Alemannicae, Longobardicae, Saxonicae et Sueuicae
 abunde testantur, SCHILTER *exerc. ad Pand. L. XXIII. §. 6.*
seq. NAEVIUS de iuram. P. I. c. 1. §. 3. Imprimis Saxones
 dicuntur ex lege a CAROLO MAGNO accepta iuriurando
 tantam auctoritatem dedisse, vt si forte aduersarius rem
 alterius manu sinistra teneret, dextra vero eleuata, se eam
 non habere iuraret, hoc posterius pro vero putarent,
 BARCLAIVS *comment. ad tit. de iureiur. in Ottonis Thef. T. III.*
 Verbo, quaecunq; gens falli posse credebat a simpliciter
 promittente, (et omnes fere putabant) ea iuramenta in-
 troducebat, persuasa, iurato obligatum maiori vinculo
 ad seruandas pollicitationes teneri, vnde CICERO pro *Balbo*
 et LAERTIVS *in vita Xenocratis* tanquam aliquid singulare
 narrant, huic soli, tanquam viro prae ceteris sancte et graui-
 ter viuenti, iuramentum in testimonio dicendo remissum
 esse. Audiamus igitur GROTIUM qui *de iure B. et P. L. II.*
c. 13. §. 1. haec dicit: *Apud omnes populos et ab omni aeuo*

circa pollicitationes, promissa et contractus maxima semper vis fuit iurisiurandi.

OBSERVATIO XII.

Iurisiurando efficacia iure naturae conciliari tentatur.

Sententia, quam ex interpretibus attigimus: sacramenta iure gentium vim habere ac potestatem, ipsa aliqua praerogativa esse censetur, quod eadem ipsi nec iure naturae desit. Quod si enim ex naturae praeceptis vnus, quisque obligatus est ad promissa quaelibet implenda, fatentibus omnibus, ac imprimis PUFFENDORFIO *L. II. c. 7. et 25.* scilicet quia promissit, hoc est ex nudo facto promissionis, supposito promittentis vero ac libero consensu, legisque permisso, de hac vel illa re licite promittenda; inde sequetur et hoc, ipsum ei quoque promissioni stare debere, quae non nuda sit, verum aliqua asseueratione quasi vestita. Si quis igitur Caius promittat, Titio die aliquo futuro centum daturum propterea, quoniam diu amore atque existimatione ipsius ducatur, sine dubio tenebitur. Fac autem eundem Caium antequam dies veniat, a Titio ex periculo liberari, adeoque illum huic eisdem centum denuo gra-

tum

tum beneficii promittere, vnus quisque videt, Cautum ex duplici promisso teneri, nempe ex primo simplici, sola animi liberalitate impellente, ex altero, iterum maiore cum contentione facto, ac his verbis facto, se id tam certe impleturum esse, quam certe illi gratum animum debeat, ostendereque velit. Similis ratio iuramenti promissorii nobis videtur. Qui enim aliquid promittit, adiecta solennitate verborum: Ita me Deus adiuuet! is primum simpliciter promittit, se aliquid daturum facturumue, secundo idem enixe et cum aliqua contentione promittit, addens, se promissionem factam illam primam tam certo seruaturum, quam certo nolit ab auxilio diuino destitutus esse. Videmus itaque in omni iuramento esse aliquam duplicem promissionem, vnam, quae continetur nuda ac simplici promissione, alteram, qua isti certissime satisfactum iri, adiecta religiosa asseueratione iterum pollicemur. Vbi vero duplex promissio adest, ibi etiam duplex vinculum obligationis adesse debere, per se patet. Haec sunt fere ea, quae PVFFENDORFIVS cum commentatore suo l. c. §. 6. dicit: *per iuramentum obligationi per se validae velut accessorium quoddam vinculum superuenire, vel*
per

per asseuerationem religiosam nouum promissioni accedere iudicium, quo eo magis a perfidia absterri debeamus. Idem PVFFENDORFIUS addit, principalem obligationem atque vinculum obligationis iuratoriae saepe (plerumque dicere debebat) vno sermonis complexu comprehendi, dum dicimus: Ita me Deus adiuuet! vii ego centum dabo. Bene quoque rem exprimit WERNHERVS *Obs. T. I. P. IV. obs. 151. no. 163.* *Dum iuramus, ait, supponimus aliquid, ad quod asserendum vel praestandum iam ante obligati sumus; quo minus vero alter de fide nostra dubitet, vis religionis efficit, quae stringit quasi animos atque ad satisfaciendum alacriores multo reddit.* Quid clarius est, quid manifestius, quam, aduersarios a nobis non re sed verbis tantum abesse? Cum enim accessoriam iuramento obligationem concedunt, haec profecto non potest esse principalis ipsa, nec eadem cum hac, sed alia quaedam peculiaris, ac diuersa; et sic euicimus, ex iniurando veram et peculiarem obligationem descendere. Nec sane mente concipi potest, quid abseni et inconcinni in hac causa sit? Non enim ipsi promissioni vel pacto nudo, extra ius Romanum, nec contractui per se suam obstringendi vim detrahimus, sed tantummo-

tummodo hoc volumus, ne inuidiosa sit et iuramenti et alius obligationis penes se impatientia. Celeberrimus MALBLANC, qui, quod ab eo dissentimus, nobis condonet, subtilius adhuc disputare videtur saepius laudato libro elegantissimo *L. I. §. 10.* qui, cum iusiurandum promissorium priori obligationi per se validae nihil nec addat neque detrahat, sequi dicit posse, id eo tantum fine ad obligationes per se validas accedere, ut iurans, perfecto iam iure debens, iniecto conscientiae ac religionis vinculo ad implementum obligationis eo magis impellatur. At vero cum haec ipsa impulsio fiat consensu vtriusque, tam iurantis, quam iusiurandum exposcentis, atque ad eam necessaria sit illa asseueratio religiosa, qua iurans profitetur, se sub expectatione beneficiorum suae religionis impulsus iri ad standum priori obligationi, quis non videt, in eo ipso aliquam obligationem, nisi principalem, accessoriam tamen contineri?

Quid? quod ipse vir celeberrimus concedit, saltem inter gentes ac societates nexu civili solutas secum inuicem pacificentes, iuramenti promissorii eum usum, eamque potestatem esse, ut, quoniam vis externa, qua cogi de-

H

berent

berent ad satisfaciendum pactis saepe difficilis fit, saltem conscientiae vinculo impellerentur. Nec aliter intelligi possunt, quae GROTIUS *de I. B. et P. L. II. c. 13. §. 14.* dicit: „Haud dubie ius homini ex ipso iuramento quaeri, tanquam ex promisso vel contractu“ dicamus potius, ex utroque. Ex his satis patet, esse iurisiurandi aliquam obligationem, praeter ipsius promissionis cui accedat vinculum, quam obligationem conscientiae appellare possumus, hoc est, qua quis se alteri obstringit sub interuentu religionis, hoc sincere declarando, se sanctissimis beneficiis diuinis, sibi quam maxime necessariis, citius cariturum, quam datam fidem fracturum esse. Horrendum dictu! sed validum tamen ac potens ad obligandos iurantium animos, ut, quod antea iam deberent, nunc eo magis sub hac quasi imprecatione ac fortius debeant, necessitate sibi ipsis imposita, alterutrum eligendi.

Fere, ut in contractu pignoratitio iuris ciuilibi fieri solet, quo debitor pecuniam ex mutuo iam debebat, sed nunc etiam debet interposito pignore, et magis debet, quia ipsi aut pecunia ex promisso soluenda, aut in futurum re oppignorata carendum est.

Praeter

Praeter hanc est alia quaedam adhuc obligatio, haud minus ex iure naturae deducenda, qua iurans erga se ipsum obstringitur. Cum enim rectae rationis dictamen vnum, quemque iubeat ipsum se conseruare, ac conditionem suam meliorem reddere, atque eadem lex naturae nos doceat, Numen Diuinum contemtores suos acerbis poenis affligere, ex eo simul patet, cuiuslibet iurantis esse etiam in se ipsum aliquam obligationem, quae eum ad seruandum iuramentum compellere possit, nempe hanc, ne iustis certo futuris poenis se exponat, eaque re conditionem suam deteriore reddat. Sed ea quaestio non ad controuersiam nostram pertinere videtur.

OBSERVATIO XIII.

Defensio Innocentii III. et Bonifacii VIII. tentata.

Sunt, quibus Pontifex INNOCENTIVS III. atque BONIFACIVS VIII. maximopere vapulant, ille, quod famosissimam iuris canonici thesin: *quod omne iuramentum, quod seruari possit salua salute aeterna seruari debeat*, primus in cap. 28. X. de iureiur. posuerit, BONIFACIVS vero, quod eandem in cap. 2. eod. in 6. et cap. 2. de pact. in 6. repetierit.

rit. Neque negari potest, pontificiae religioni addictos hoc dogma semper considerasse tanquam fundamentum non leue hierarchiae et artificium summum, quo clerus Romanus magnam iurisdictionis ciuilis partem ad se rapere, ac imperium in animos sibi parare posset, parassetque, imprimis cum iurantes censuris ecclesiasticis ad seruanda singula iuramenta compellere studeret, neque vllam facile exceptionem admitteret, potius opiuionem praetexens, iuramentis vota Deo fieri, de quorum adeo obedientia iudicium sit ecclesiasticum. Manifestum erat, ex hoc dogmate si in vniuersum proponeretur, multas periculosissimas ac rei publicae perniciosissimas sententias gigni, inprimis vero hanc: ea quoque iuramenta seruanda esse, quae vi essent metuque extorta; non minus ac ea, quorum causa se quis ad facta illicita obstrinxisset. Maneamus aliquantum in his capitulis, et nouam iuris pontificii mutationem paulo accuratius pensitemus. Dicit INNOCENTIVS, secundum ius ciuile mulieres non esse in obligatione, quamuis in alienationem fundi dotalis a marito factam ipsae consenserint, quod omnino ius Romanum contra naturalem aequitatem induxerat, ac eiusmodi con-

sen-

sensum vxorum prohibuerat; *pr. l. qu. alien. non lic. l. vx. C. de rei vx. act.* Dicit porro BONIFACIUS, filiam post dotem acceptam, si paternae haereditati renunciaret, eam ex hac abdicatione iure ciuili non teneri, *l. ult. D. de suis et legit. l. 3. C. de collat.* Vterque addit, ex ea iuris ciuilis ratione haecenus saepe factum esse, vt eiusmodi vxorum alienationes rerum dotalium ac paternae hereditatis adeo iuramento sponte suscepto confirmarentur. Quale quidem iusiurandum in foro ciuili nihil mutabat, quippe quo, quod semel inualidum et interdictum esset, impotens ac prohibitum manebat, quantumuis iuramento addito, STRYCK *de success. ab int. Diff. VIII. c. 10. §. 22.* at hoc iniquum pontificibus, et iniustum videbatur, iusiurandum in hac re plane inutile futurum, cuius intertestimonio dicendo aut aliud quicquam asserendo haud leuis vis censetur. Nec profecto diffitendum, ex hac, quae tunc frequentissima erat, consuetudine, actus ciuilitervtiles aequae ac inutiles iuramento confirmandi, aut potius, primum iurandi, mox sub specie forensis inualiditatis a iuramento ipsoque contractu recedendi, multum iniquitatis, magnum religionis, quae tota in iuramentis

cernitur, contemptum, diuinorum beneficiorum despectum ac singularem iurantium leuitatem apparuisse. Huic turpitudini INNOCENTIVS ET BONIFACIVS obuiam ire, hanc temeritatem iurandi reprimere studuisse videntur, atque pio sinceroque animo efficere, ne homines tam frequenter ad iuramenta accederent, aut si iurare placeret, id sine contemptu Dei et euerfione religionis fieret. Hoc facere conabantur imponendo iurantibus iurisiurandi seruandi necessitatem. Igitur sane non video, quantum mali in istorum capitulorum praeceptis lateat? Modo ab abusu et a malo fine, ad quem hoc bonum consilium postea perductum est, forte etiam ab impuro fonte, ex quo promanabat, recedamus. Quamuis enim non approbanda sit pontificum opera et conatus, quo iudicium super iuramentis e foro ciuili ad episcopale trahere, et iuramenti obligationem censuris ecclesiasticis stabilire tentarent, *e. 13. X. de iud. c. 2. X. de iureiur. in 6.* tamen nec id, quod dicitur in capitulo 9. *X. de arbitr.* iurantem iuramento suo se ipsum personaliter obligare, nec ea, quae in supra allegatis capitulis de seruando iureiurando, quod non vergat in dispendium aeternae salutis praecipiantur, digna sunt, vt

vt tam male habeantur. Iniurii sumus in pontifices, illorum capitulorum auctores, quando, quod modo commemorauimus iuris canonici brocardicum, tanquam aliquam thesin generalem allegamus, exceptionibus tamen omissis, quibus ea constringitur. Non dicunt pontifices, omnia ac singula iuramenta, quae salua salute aeterna seruari possint, tenenda esse, sed diserte excipiunt 1) vim 2) dolum 3) praeiudicium tertii, *d. cap. 28. d. cap. 2.* adeoque minime statuunt, iureiurando vel a praedonibus extorto, vel a dolosis hominibus per callidas persuasiones elicito, vel quod de aliis nocendo iuratum sit, stari debere, imo vero talia iuramenta sunt inualida, non libere nec a consentiente praestita, aut legi diuinae humanaeque quae hominem ab homine illaesum cupit, penitus aduersa, adeoque ob haec vitia nulli obligationi obnoxia, fere vt iure ciuili actus possessionis in genere efficaciam atque emolumentum quidem praebent, at vitio acquisitionis vi clam aut praecario factae inhaerente, plerumque vi atque effectu desituuntur.

Quid? si verum est, quod I. H. BOEHMER *I. Eccl. P. L. II. t. 24. §. 29.* asserit, Constitutionis *II. Feud. 53.* et
 authen-

authenticae *sacramenta C. si aduersus vend.* auctoreni esse Fridericum Primum id, quod etiam offendit IO. HIERONYM. HERRMANN *hist. corp. iur. Iustin. c. 3. §. 41.* necessario sequitur, eo tempore, quo INNOCENTIVS III. dicto capitulo 28. quod idem BOEHMERVS *l. c. §. 35.* in annum 1206. adeoque post FRIDERICI I. obitum collocat, episcopo Beluacensi de muliebrium iuramentorum, alienationes rerum dotalium confirmantium, validitate rescriberet, iam iure ciuili omnibus sacramentis iustis a puberibus praestitis vim atque auctoritatem attributam fuisse.

Summa itaque orationis nostrae haec est, pontifices non male egisse, quod in genere iurantibus necessitatem seruandi iurisiurandi imposuerunt, culpandos tamen esse in eo, quod hoc dogmate ad stabiliendum ecclesiae dominatum vsi sunt. Sic fere sentit clar. AYRERVS, qui, quamvis ipsi sententia de obligatione ex iuramento non placeat, tamen mox *l. c. sect. I. §. 4. p. 28.* eam opinionem non prorsus damnandam existimat, dummodo caueatur ab erroribus inde prouenientibus. Est vero hoc dogma cum ipsa natura iuramentorum, cum communi ciuitatum commodo atque adeo cum ipsa religione arctissime nexum.

Qui

Qui iurat, alteri fidem dat, se promissa ita seruatutum esse, vti velit, Deum sibi propitium fore, eoque ad fidem sibi habendam inducit eum, qui persuasum habere nequit, esse aliquem ciuium suorum, qui non solum fidem nudis verbis datam, sed etiam religione confirmatam fallat, qui non homines tantummodo, sed etiam Deum flocci pendat, atque tum ciuibus suis tum venerando summo Numini, quod verum esse credit, illudat. Quis igitur est, qui non Iuris Pontificii auctores probabiliter excusandos putet, quod iurantibus sancta Diuini Numinis beneficia, quorum iacturam iusiurandum fallendo facturi sint, ipsis conseruanda duxerint, aut, quod idem est, eos a perniciosissimo periurii scelere alienare voluerint, quod nunc leges ciuiles recte imitantur.

OBSERVATIO XIV.

*Nec iure Romano omnis ex iureiurando actio
denegata.*

Plerique negant, imprimis STRYCVIVS *Ex. 17. §. 21.*
et 50. BERGER *Oec. iur. L. IV. t. 25. §. 2. not. 3.* STRYCKIVS
vs. mod. L. XII. t. 2. §. 17. aliique, et ex recentioribus ce-

leb. MALBLANCIUS *de iureiur.* L. III. c. 7. §. 79. At vero id nihilominus affirmari posse, nobis saluo meliorum iudicio videtur. Stante republica mirum est, quantam obligandi vim iuramento inesse Romani crediderint, cuius rei plura exempla tam publica quam priuata extant. Illustre est Reguli, qui cum decem aliis Carthaginem redibat, etsi dira morte expectata, eam solam ob causam, quia iurassent se redituros, ut docet CICERO *de off. L. III. c. 29. et pro Roscio cap. 16. cf. GROTIUS de I. B. et P. L. II. c. 13. §. 15.* Eidem vero iuriurando iura Romana, ciuilem obligationem non omnino denegasse, varie doceri potest. Primum de iuramentis assertoriis voluntariis, tam iudicialibus quam extraiudicialibus, res extra omnem dubitationem posita videtur, ex quibus, si affirmatiua essent, actionem §. 11. *Inst. de act. si negatiua, exceptionem §. 4. I. de except.* dabant. Illic Imperator diserte ait: *Si quis postulante aduersario iurauerit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur, praetor iustissime ei accommodat talem actionem, per quam non illud quaeritur, an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit? cf. l. 5. §. 2. l. 9. pr. §. 7. l. 4. §. 1. 3. D. de iureiur.* Nec obiici nobis potest, hic solummodo de iuramento extraiudiciali, agi.

Etenim

Etenim haec eo tantum consilio allegauimus, vt pateret, non contrarium esse analogiae iuris Romani ipsi iuramento eiusque praestationi aliquam obligandi efficaciam concedere; cf. HELLFELD *Pand.* §. 798. HEINECC. *Inst.* §. 217. not. vnde ipse STRYCKIUS *de usu action. sect. 2. membr. 3.* §. 35. fateri cogitur, praetorem ex iuramento tanquam pacto legitimo actionem dedisse, quod nec minus confirmat HEINECCIVS *l. c.* Etenim fieri non poterat, vt actio daretur, nisi ipsum iuramentum antecessisset, quippe quod fundamentum erat actionis, quia ex non debitore debitorem fecerat. Quodsi igitur iure Romano agi poterat ex iuramento praestito, videmur quod volebamus effecisse, scilicet iurisiurandi obligationem ad actionem proferendam isto iure efficacem fuisse, nec ab oeconomia iuris Romani alienum esse, si praetorem etiam ex promissorio actionem dedisse suspicamur. Et quamuis dicas, illic tacitam aliquam inter partes conuentionem et transactionem interuenisse, aequae ac in iudiciali delato; tamen nec haec deest in iuramento promissorio, in quo vnus aliquid promittit, alter promissum accipit, saltim haud contradicit; vnde CICERO *pro Q. Roscio c. 16.* generaliter, *omne iuramentum pacitione verborum*

contineri dicit. Profecto, cum iure Romano pactis nudis nulla vis obligationis esset, eodem aut iuramento promissorio rei licitae omnem utilitatem detrahamus necesse erit, quia demta promissioni religiosa asseueratione, nil nisi pactum nudum remansurum est, suffragante THEOD. REGN. DE BASSEN *de iurei. vet. inpr. Rom. c. 7. §. 2.* aut, illi non omnem actionem denegatam fuisse suspicandum erit.

Quid vero? si ab vna ipsius iuramenti promissorii specie ad reliquas eiusdem generis adhuc facilior sit conclusio, num ne tunc sententiae nostrae propius accedere putamur? Atqui vero hanc Romanorum sententiam haud fuisse, ex eo clarissime patet, quod luculentum exemplum habemus iurisiurandi promissorii, quod habeat efficaciam et actionem contra iurantem, nempe in operis ac muneribus a liberto praestandis patrono. Cum enim Romani solerent manumissionis pretium in accipiendis a liberto operis quaerere, neque tamen possent eas ab ipsis sponte expectare, potius hi, quod in seruitute sub spe libertatis promiserant, liberi facti impune non seruarent, nec e pacto nudo libertorum actio dari posset, solebant eos iuramento adstringere. CAIVS *Inst. L. II. §. 4.* claris verbis

bis ait: *Item et alio casu, vno loquente et sine interrogatione alio *)* promittente contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iurauerit — in quo non tam verborum solemnitate, quam iurisiurandi religione tenentur. Tale iuramentum in ipsa adhuc seruitute praestitum non obligabat, quippe cum in seruum nulla omnino obligatio caderet, l. 22. D. de R. I. l. 107. D. eod. sed a liberto iuratum, omnino efficaciam habebat ad agendum, l. 7. pr. D. de oper. libert. l. vt. D. de liber. c. Sic etiam PAVLVS l. 7. D. de oper. libert. dicit: *Vt iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet. Plane quaeritur, si quis liberto suo legauerit, si filio suo iurauerit, se decem operarum nomine praestitutum, an obligetur iurando? et Celsus Inuentius*

*) In hoc CAII verbo mendum esse, iam viderunt ALEXANDER et SCHVLTINGIUS ad hunc locum, quoniam manifestum sit, sermonem hic esse de vna tamen persona, non de duabus. Quapropter ille totum verbum expungit, hic legit alii. Nobis videtur alius (genitiuus) reponendum, quod facile mutari potuit, cum scribae, vt et hodie fit, ut in fine verborum scriberent per 9. ex quo procul dubio factum o. Itaque sensus est: vnum eundemque loqui et promittere sine interrogatione alterius.

obligari eum, ait. Hic bona fide iurabat, postquam libertus factus erat. Aliud est exemplum apud PAVLUM in l. 36. D. de manumiss. testam. vbi seruus testamento manumittebatur, si iuraturus fuerit, se filio testatoris decem operarum daturum. Hic iurabat quidem, scilicet dum adhuc in seruitute esset, sed liber factus non iurabat; respondet Ictus, eum non teneri operarum nomine, quia nisi post manumissionem iuret, non obligetur. Ex quo efficitur, eum si libertus iurasset, vt ille superior, ex hoc iuramento obstrictum futurum fuisse. Erat itaque iusiurandum liberti de muneribus et operis patrono praestandis eiusmodi quasi pactum legitimum, quod vno tantum loquente obligationem efficeret, simile in hac re dotis dictioni, v. Praesidis prolus. de dotis dictione a. 1782. quo exemplo videmus, praetorem ab actione, etiam ex iureiurando promissorio vltro et absque delatione praestito, aduersus iurantem danda non abhorruisse. Nec profecto causam differentiae inter vtrumque iusiurandum assequi possumus. Inde haud improbabili coniectura ducimus, moribus Romanis iuriurando promissorio, si ab exceptionibus desistas, in vniuersum vim obligandi non defuisse.

Certe

Certe ALEXANDER Imp. l. 1. C. si advers. vend. meminit venditionis a minore factae, ac iuramento confirmatae, a qua recedere, quia periurium foret, ipsi non permittit, cf. VINN. sel. quae. f. L. I. c. 15. Sane quam odiosa fuerit Romanis iuramenti promissorii retractatio ex eo patet, quod Imp. ANTONINI CUM, qui iurasset, se intra certum tempus soluturum neque soluisset, fustibus castigandum duxerant l. 13. §. vlt. D. de iureiur. ipsique dixisse: *προπετώς μή ὄμνυε*. Sic quoque ARCADIVS ac HONORIVS multas poenas iis minitantur, qui pacta promissa, vel transactiones iuramento confirmatas non implendo aut alio modo retrahere conentur l. 41. C. de transact. Quis denique iure Romano saltim sequiore aeuo de obligatione iurisiurandi promissorii dubitet, qui celeberrimam Imp. FRIDERICI Authenticam Sacramenta puberum C. si adu. vendit. conspexerit, qua omnia omnino iuramenta promissoria super contractibus non retractandis facta inuiolabiliter custodienda edixit, solis vt par erat iis exceptis, quae per vim iustumue metum essent extorta, cf. supra Obs. XIII.

Nec enim et nos contendimus, in omnibus negotiis absque exceptione iuriiurando hanc vim fuisse, vt si
semel

femel iuratum esset, ei necessario staretur; siue: per iuramenti praestationem omnia pacta aut facta iure vel naturali vel ciuili prohibita, valida facta fuisse, quod contra *l. 5. §. 1. C. de legib. et l. 7. §. 16. D. de pact.* asseri nequit; nec pudet credere, eodem iure, ante supra commemoratam Friderici legem per iuramenta nullam validitatem iis negotiis accessisse, quae iure interdicta essent, ac pro nullis declarata, quia in legibus uti per priuati pactum, ita et per iuramentum nihil immutari poterat. Vere itaque Pontifices INNOCENTIUS ET BONIFACIUS *cap. 28. de iureiur. cap. 3. eod. in 6. et cap. 2. de pact. in 6.* dicebant, si qua mulier in alienationem fundi dotalis consenserit, aut filia post dotem acceptam paternae hereditati renunciaret, eas iure ciuili non obligari, quamuis iuramento adiecto; nam vtrumque fieri legibus diserte vetitum erat, *pr. I. quib. alien. lic. l. vn. C. de rei vx. act. l. vlt. D. de suis et legit. l. 3. C. de collat.* Iuris Romani itaque ea ratio erat, qualis secundum ius naturae proponi solet: iuramenta de rebus licitis obligare, de illicitis minus, HEINECCIUS *Iure Nat. p. 165.* vnde facile concedimus, verum esse, quod STRYCKIUS *vs. mod. ad L. XII. D. t. 2. §. 17.* dicit: iure ciuili iuramentum negotio per se ad agendum inha-

inhabili effectum producenda actionis concedi non posse.

At in reliquis tamen praetorem dedisse ad consequendum id, quod iurans promiserat, partim certum, partim probabile est; certum quoad delatum extrajudiciale, probabile, quoad confirmatoria ac promissoria licita. Et in his quidem, uti iam supra coniecimus, quasi ex pacto legitimo: in confirmatoriis denique actionem vtilem contractus, qui confirmatus est. Id clare patet *ex l. 13. §. 3. D. de iureiur.* qua *VLPIANVS* ait: *Si quis iurauerit, vendidisse me ei rem centum, ex isto agere poterit, et clarius adhuc ex eodem VLPIANO l. 9. §. 3. eod. Debet perinde haberi quod iuratum est, atque si probatum esset; id circo utilis actio mihi competit.* Nec male *SCHWENDENDÖRFERVS* *expofit. act. for. c. 3. m. 41. §. 1.* dicit, eandem actionem ipsam ex contractu, cuius veritas iuramento confirmata sit, dari, sed esse eam adiectitiae qualitatis, v. g. actionem venditi ex iuramento.

Denique in iuramentis extrajudicialibus praetor dabat actionem nominatam ex iureiurando, quod patet *ex §. 11. I. de act. l. 9. §. 1. D. de iureiur.* Pleri-

K

que

que interpretes addunt *in factum*. Quemadmodum enim Praetor, vbi nec actio directa nec utilis sufficeret, solebat actionem in factum dare, §. *ult. I. de act. L. Aquil.* quae quasi supplementum est omnium reliquarum actionum *l. 1. pr. l. 2. 3. 11. D. de praeser. verb. et subsidiaria vocatur, LAUTERBACH Coll. Pand. L. XLIV. t. 7. §. 31.* sic etiam in hac re euenit, vnde cum, qui rem aliquam suam esse iurasset, neque vellet rei vindicationem vilem instituere, sed tantum ad recuperandos fructus experiri, ei actio in factum data est, *l. 11. §. 1. D. de iurciur. vt et HEINECCIUS Inst. de act. §. 1159.* atque STRYCK. *l. c.* et BACHOV. *ad Treutl. Vol. I. disp. I. disp. 21. th. 8. litt. d.* habent. An vero haec de iureiurando actio in albo praetoris nominata fuerit, an vero ex verbis edicti: Si quis actionem a me postulabit, eam prout res est, dabo, aut vero ex his: pacta conuenta, quae neque dolo malo, neque aduersus leges, plebiscita, SCta, edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, seruabo, HEINECC. *ad Edict. perp. Opp. postum. p. 297. et 335.* id pro certo affirmare non audemus.

Summa

Summa ergo hactenus dictorum eo redit: ex nostra sententia iure Romano datam esse ex iureiurando actionem, quatenus non iuratum esset super negotio, cui aut ius naturale aut ciuile *l. 5. §. I. C. de legib.* resisteret, vel morum humanitas oboesceret; ex qua posteriore causa IVSTINIANVS *Nov. 51.* sustulit iuramentum, quo ante ipsum mulierculae prostitutae se obstringere debebant, se ab hoc vitae genere non destituras esse. Ex his igitur prono alueo fluit, separanda esse ea negotia, quibus iura resistebant, ab iis, quibus non assisteant, v. g. pacta nuda, operae a libertis promissae, haec enim et similia iuramento confirmari, et ex hoc tum obligationem nasci, tum actionem aduersus iuramentum dari consueuisse, nobis persuasum habemus.

OBSERVATIO XV.

Obiectiones sublatae.

Dum itaque in superioribus contendimus, iure Romano iusiurandum etiam nude promissorium obligatione ciuili non caruisse, speramus, non aegre laturum celeberrimum IUL. FERD. MALBLANCCIVM, qui in libro, quem saepius

iuste extulimus, *L. III. c. 7.* a nobis diuersam sententiam tuetur, si ipsius argumentis vt conuincamur, a nobis impetrare non possumus. Nam etsi omnino non negamus, vniuscuiusque eiusmodi iuramenti eam naturam esse, vt cum obligatione principali eundem ortum atque interitum habeat, i. e. resoluto pacto vel contractu, cuius confirmandi causa iuratum fuerat, neque ex illo neque ex iuramento amplius actionem dari, at vero ex hoc sequi non videtur, tam diu, donec stet principale pactum iuramento vestitum, ex hoc neque exceptionem neque actionem competere. Deinde quod sumit Vir celeberrimus, iusiurandum ad pactum nudum accedens, nullam efficere potuisse obligationem, in quo ipse rei cardo versatur, id vt ipsi concedamus, sensus animi repugnat. Profecto, quos allegat PAVLI AC VLPIANI locos *l. 6. et 7. §. 16. de pactis*, ii an hoc probent, valde ambigimus, cum in illo de conventionem aliqua vel pacto, *quae lege confirmetur*, adeoque de pacto legitimo, in altero vero de pactis prohibitis agatur, quae et ipsa de iuramentorum obligatione superius deicimus. Quae vero de iureiurando libertorum circa operas patrono praestandas profert, ea, quamuis valde ingeniosa, tamen

tamen sat potestatis ad persuasionem nostram eo minus habent, cum ICTUS Caius verbis ab utroque nostrum laudatis *Inst. L. II. t. 9.* apud SCHVLTING. *Ipod. Anteuftin. p. 155.* clare dicat: *Contrahitur obligatio, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum, iurauerit, in qua re liberti dicti non tam verborum sollemnitate quam iurisiurandi religione tenentur.* Deinde haec VLPIANVS ad edictum verba *l. 2. §. 1. D. de oper. libert. praetor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos et libertas:* non tantummodo de iis, quas patronus sibi stipulatus erat, intelligenda putamus, sed etiam de acquisitis per liberti iuramentum voluntarium, qui modus eo tempore maxime frequens erat, vt patet *ex l. 7. §. 1. 2. 3. l. 8. l. 10. §. 1. l. 30. l. 37. pr. D. eod.* Si itaque praetor iudicium dat etiam aduersus eos libertos promittentes, qui sola iurisiurandi religione tenebantur, hoc est, contra eos, qui, nisi iurassent, non obligarentur, adeoque sine stipulatione, euicisse videmur, Romanos ipsi iuriurando promissorio vim et obligationem ad agendum aduersus iurantem tribuisse. Nec nobis probabile est, praetorem liberum nunc hominem ad operas praestandas, nec ex pacto neque ex stipulatione promissas ex sola causa,

quia libertus esset, adegisse, quod ex legibus a viro Celeberrimo allegatis vix elici poterit, quippe quae nonnisi operas promissas atque impositas supponunt; verum dominus cum manumitteret, futuro liberto fidem habebat de operis mox sibi vel iureiurando vel stipulatione promittendis, ex quibus modis ille, vt ipse vir celeberrimus *L. III. §. 80.* concedit, tutior et acceptior fuisse videtur, vnde adeo saepenumero seruum ante manumissionem iuramento quasi praeliminari adegerunt, vt liber factus iuraret, *l. ult. pr. D. de lib. caus. l. 7. §. 2. D. de op. lib. l. 36. D. de manumiss. testam.* vt supra vidimus, cf. *oiselivs ad Caium L. II. t. 9.* Et quamuis lubenter concedamus, illud praeliminare iusiurandum nullam actionem produxisse, quapropter *venuleivs d. l. ult.* dicit, seruum illum iurantem non aliter, quam liberum obligari; tamen exinde fati colligi potest, ipsum ex iuramento altero, quod conscientia prioris ductus post manumissionem iurasset, obligatum fuisse. Et profecto neque iuramento, neque stipulatione opus fuisset, si praetor sponte potuisset libertis operas, patrono faciendas iniungere; quamuis non negamus, eius fuisse, promissas immodicas temperare, *l. 2. pr. D. de oper. lib.*
 Neque

Neque concedere possumus, eiusmodi operas sola liberti promissione acquiri potuisse, cum nudorum pactorum nulla esset obligatio; verba vero *VENULEI aut iuret aut promitteret dist. l. ult. pr. D. de liber. caus.* ac legis Iuliae et Papiae *l. 37. pr. D. de op. lib.* verosimile est, de utroque libertorum modo se ad operas obligandi, quem supra vidimus, quique toto Digestorum de operis libertorum titulo exponitur, *cf. CUIAC. paratitl. ad eund. tit.* nempe vel per iuramentum, vel per stipulationem, intelligenda esse. Nam *promittere simpliciter* apud ICTOS dicitur pro *stipulando promittere* PAVLVS *sent. L. V. t. 7. §. 2. §. 17. l. de inutilib. stipulat. cf. BRISSONIVS de V. S. h. voce.* Ex his omnibus patet, certissimum esse, ex solius iuramenti praestiti pacto, obligationem libertorum ad operas vel dona muneraque iure Romano derivatam esse; itaque in eo solo discrepamus a Viro celeberrimo, quod hic rem tanquam exceptionem a regula ponit, nos vero ex hoc exemplo, assumtis argumentis, ad efficaciam iurisiurandi apud Romanos in aliis quoque negotiis concludi posse opinamur. Saltem, quae est summa sententiae nostrae, in praetoris potestate fuisse arbitramur, ob aequitatis rationem in causis etiam

etiam iure ciuili non expressis dare actionem ex iureiurando contra eum, qui iurando aliquid promisit, ad quod ex sola promissione stricto iure non teneretur.

At vero dubitabitur forte, quomodo haec cohaerere possint cum eo quod supra vidimus, pontifices questos esse de contentu iuramentorum, iure ciuili vsitato, quibus quamuis feminae, se aut ad consensum in alienationem dotis a marito factam aut ad abstinendum ab hereditate paterna obstrinxissent, pactisque ea de re initis, iusiurandum addidissent, nihilominus impune recedere possent; atque hoc ipso pontifices commotos esse ad obligationem omni iuriurando asserendam. Sed bene cohaerent. Nam primo semper in arbitrio praetorum erat, velentne ex iureiurando re prius cognita actionem dare nec ne? ac forte ipsis durum videbatur, feminas iuramento teneri, per quod persuasu parentum vel maritorum dote sua vel paterna hereditate exuerentur. Deinde, vt saepius monitum, distinguendum est inter ea, quae lex Romana prohibebat, interdicebatque, ac ea, quae permitteret quidem, sed obligationem et actionem inde denegabat. Ad haec referenda imprimis sunt pacta nuda, ad ista
exem-

exempli loco dictae species, de quibus pontifices *cap. 28. X. de iureiur. nec non cap. 2. eod. in 6. et cap. 2. de pact. in 6.* loquuntur. Etenim non solum notum est, initio Augustum lege Iulia de fundo dotali, quae pars erat legis Iuliae de adulterio, *BACH hist. iur. L. III. c. 1. §. 2.* interdixisse, ne fundus dotalis Italicus inuita vxore alienaretur, sed etiam Iustinianus *l. vn. §. 15. C. de rei vx. act.* istam prohibitionem latius produxit, atque vetuit, ne fundus dotalis non aestimato datus, vbiunque situs, alienaretur, neque id fieret consentiente quamuis vxore, quae idem Imperator repetiit *pr. I. quibus alienare lic.* verbis: *Lex Iulia alienationes rerum fundalium Italicarum prohibebat — remedium imposuimus ut etiam in eas res, quae in prouinciali solo positae sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio, ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, addita simul ratione, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem earum substantiae conuertatur.* Erat igitur lex prohibitoria, de cuius transgressione pacta iniri non poterant, *l. 6. C. de pact.* nedum ea iuramento confirmari *l. 7. §. 16. D. eod.* quod eo luculentius inde patet, quoniam Imperator loco allegato verbis mox sequentibus exceptionem addit: si qua alia pacta circa do-

L

tem

tem condantur, huic legi haud contraria, ea custodiri posse ratus; ex quo sua sponte fluit, pacta huic legi aduersa minime esse seruanda. Eadem ratio est alterius speciei, qua pontifices se ad iuramentorum vniuersalem efficaciam faciendam compelli passi sunt, nempe de abdicatione filiarum ab hereditate paterna ex causa dotis. Sanxit enim Imp. ALEXANDER l. 3. C. de collat. si in quodam instrumento dotali pactum eiusmodi sit: *vt filia contenta sit dote, ac nullum ad bona paterna regressum habeat, id iuris auctoritate improbari*, id, quod diu ante auctoritate prudentum introductum videtur, vnde non mirum, quod PAPINIANVS l. 16. D. de suis et legit. in simillima causa pari modo responderet: *eam scripturam ius successionis non mutasse*, rationem addens: *quoniam priuatorum cautione legum auctoritati non noceatur*, vt recte habet editio Haloandrina, quemadmodum in vniuersum constat, iure Romano de repudianda viui hereditate, imprimis inter liberos et parentes, pacifici non licuisse, l. 94. D. de acquir. her. l. 35. C. §. 1. de inoff. testam. Quodsi itaque verum est, vt est certissimum, ius ciuile non permittere, id quod ipsum nominatim vetat ac interdicit, pactis priuatorum mutari, adeo-

adeoque legi prohibitiuae recta via obuiam iri, l. 26. 27. *D. de V. O.* facile est videre, cur ante pontificum decreta, feminis isto modo paciscentibus non obstaret praestitum iuramentum, quippe cuius antiquo iure, vt denuo damus, non ea vis erat, vt per se obligationem pareret, nedum pacta ipso iure illicita confirmaret; neque etiam praetoris erat, actionem ex aliqua re dare, quae tota iuri ciuili aduersaretur, verum diuersa ratio erat in iis actibus, qui quidem non per se illiciti essent et prohibiti, sed tantummodo non obligatorii, adeoque iuramento, et ex hoc concedendo a praetore actioni locum relinquerent.

Von Gottes Gnaden Friedrich August Herzog zu Sachsen, Jülich, Cleve, Berg, Engern und Westphalen etc. Churfürst etc. Hochgelahrte liebe getreue. Wohin ihr, über die bey gelegentlich des rechtlichen erkenntnisses in einer wider G** T*** L*** untergeschlagener cassengelder halber, anhängig gewesener unter suchung, in ansehung der verpflichtung des inquisiten, angezeigten zweifel, um deren willen in gedachter untersuchungssache auf die in der constitution vom anvertrauten gute und dem erläuterungsmandate vom 17ten decembr. 1767. gesetzte strafe nicht gesprochen worden, eure meynung eröffnet habt, und welcherley formalien von euch bey der verpflichtung auf vorerwehnte gesetzte in absicht auf die darinnen bestimmte ordentliche strafe der veruntrauung anvertrauten gutes für nothwendig erachtet worden; solches haben wir aus eurem unterthänigsten berichte vom 4ten may 1783. mit mehreren vernommen etc. Wir befinden hierauf für gut, das

1) jeder verpflichtungseyd der die bezeugung: So wahr mir gott helfe durch Iesum Christum; enthält, wenn auch derselbe die worte: Ich schwöre, nicht in sich fasset, für einen wirklichen eyd, und daher jeder mittelst dergleichen eydes verpflichteter diener, so wie insbesondere jeder auf die constitution vom anvertrauten gute und deren erläuterungsmandat auf gedachte weise verpflichteter einnehmer für richtig verpflichtet geachtet werden solle:

2) Das,

2) Daß, weil gewöhnlicher maaßen, nach abgelesener vorhaltung, von dem schwörenden das angelöbniß vor ablegung des eydes abgenommen wird, die in der maase, daß der schwörende die erfüllung der ihm mittelst der vorhaltung vorgesagten, in dem übertragenen amte zu beobachtenden, obliegenheiten, unter beziehung auf sothane vorhaltung mittelst des eydes: Was ich geredet und gelobet etc. versichert, bewerkstelligte verpflichtung für richtig anzusehen, und deshalb, weil das angelöbniß sich aus der über den verpflichtungsactum gefertigten registratur nicht so deutlich ergäbe, nicht für fehlerhaft geachtet werden soll, - - Datum Dresden den 22. August 1786.

An den Schöppenstuhl zu Leipzig.

☉

Friedrich August etc. Churfürst etc. Vester hochgelahrter, rätke, liebe getreue. Aus unserm wegen derer wider verschiedene hiesige juden bey euch anhängigen untersuchungen, unterm 20sten August pr. an. an euch ergangenen rescripte seyd ihr erinnert, wasmaassen wir an unsere landesregierung zu erörterung derer von einigen juden wider die bey derer inculpaten eidesleistungen zu gebrauchten vorgeschriebenen ceremonien und formeln gemachten einwendungen verfügung ergehen zu lassen, der nothdurft befunden.

Nachdem nun ermelte landesregierung, auf eingeholtes anderweites bedenken der theologischen facultäten zu Leipzig und Wittenberg,

berg, ihr ohnmaßgebliches gutachten darüber, mit einreichung eines entwurfs derer bey abnahme eines eydes von iuden, um diesen eyden nach den grundsätzen ihres glaubens vollkommenen glauben beysulegen, zu beobachtenden ceremonien und zu gebrauchenden eydesformeln, auch derer an euch hierbey zurückkommenden zwey voluminum actorum, geziemend eröffnet hat, wir auch sothanen entwurf, nach der copeylichen anfrage genehmiget haben; als begehren wir hierdurch an euch gnädigst, ihr wollet nunmehr dem gemäß die eyde von denen iuden, welchen dergleichen bey euren untersuchungen zuerkannt sind, nach maangabe obgedachten rescripts vom 20. august an. pr. mit möglichster beschleunigung, ohne attention auf fernern einwand, abnehmen, vorhero aber die bey dem entwurfe vorgeschriebenen beschwörungen und in der eidesformel vorkommenden hebräischen wörter, durch eine dieser sprache und absonderlich der aussprache solcher wörter, wie sie unter den heutigen iuden üblich, genugsam kundige person, genau, deutlich, und also, daß diejenige gerichtsperson welche sothane beschwörungen und die eydesformel vor spricht dieselben mit völliger richtigkeit, und wie sie dem schwörenden iuden verständlich sind, vorsagen könne, mit lateinischen buchstaben aufsetzen lassen, und das hierunter allenthalben weiter nöthige gehörend verfügen, übrigen von dem erfolg solcher eydesteifungen zu unserer landesregierung anzeige erlatten. Daran geschicket
 unser

unser wille und meynung, und wir sind euch mit graden gewogen.
Geben zu Dresden am 5. Augst. 1778.

An die zu untersuchung derer wider die iuden zu
Dresden angebrachten unterschleife und anderer
ungebührnisse verordnete
Commission.

Entwurf

an welcher bey abnahme eines iudeneides zu beobachtenden cere-
monien und zu gebrauchenden eydesformeln:

- 1) die abnahme eines iudeneides muß an einem montage oder don-
nerstage in einer woche da nicht iüdische feyertage auf diese
tage fallen, geschehen.
- 2) Es müssen wenigstens 3. iüdische mannspersonen, von denen
jeder über 13. iahr alt ist als zeugen dem eyde beywohnen.
Diese zeugen werden von dem richter erwählet und dazu erfor-
dert, welcher so viel möglich solche ausfuchet, denen der
schwörende iude wohl bekannt ist, und die mit demselben keine
verbindung haben, sonst aber in einem guten rufe stehen.
- 3) Es wird sehr dienlich seyn, wenn der gegenheil oder ankläger
dabey ist, damit durch dessen gegenwart das gewissen des schwö-
renden desto eher gerühret werde, immaßen solches auch bey
denen iuden gewöhnlich ist.

M

4) Es

- 4) Es muß in ermangelung einer Tora von den iuden ein richtiges, von iuden in druck gegebenes und in ihren schulen gültiges chammesch zum iudicio ausgeantwortet, und solches, so oft dabey geschworen wird, jedesmahl auf behörige weise für richtig und coscher agnosciert werden.
- 5) In diesem chammesch wird die stelle II. buch mose am XX. v. 7. wo die worte stehen:

Du sollst den namen deines gottes nicht mißbrauchen, denn der herr wird den nicht ungestraft lassen, der seinen namen mißbrauchet,

aufgeschlagen.

- 6) Alsdenn muß der Richter folgende adiurationes, oder beschwörungen dem schwörenden iuden vorsagen:

a) Iude, ich beschwöre dich bey dem adonai elohe israël, daß du wahrhaftig sagest, ob dieses chammesch sey ein coscher chammesch, so in eurer schule gültig ist?

Er antwortet: Omen!

b) Iude, ich beschwöre dich ferner bey dem adonai elohe israël, daß du wahrhaftig sagest, ob du gegenwärtiges gericht, für deine wahre obrigkeit hältst, die macht und freiheit hat, dir einen eyd abzufordern?

Er antwortet: Omen!

c) Iude,

c) Iude, ich beschwöre dich ferner bey dem adonai elohe israël, daß du wahrhaftig sagest, ob du diesen eyd, den du jetzo thun willst, für einen rechtmäßigen eyd achtest, den du nicht gezwungen, sondern freywillig, mit guten willen und wohlbedachten muthe ablegest?

Er antwortet: Omen!

d) Iude, ich beschwöre dich bey dem adonai elohe israël, daß du aufrichtig sagest, ob du diesen dem lebendigen gott israël anjetzo zu thueden eyd sowohl halten wollest, und dich dazu schuldig achtest, als wenn du solchen in deiner schule ablegen solltest?

Er antwortet: Omen!

e) Iude, ich beschwöre dich bey dem adonai, adonai el kanne venokem, daß du dich nicht etwan auf irgend einige betrugs- mittel hierbey verlässest, sondern daß du vielmehr bey dem banne des allerhöchsten angelobest, dir diesen eyd nicht lösen zu lassen, noch dir einbildest, daß derselbe an eurem iom hippur durch das kol-nidre gebet und durch das gebet, worinne du dein sündenbekenntniß ablegest, wieder vernichtet und aufgelöset werde, sondern daß du dich von diesem deinem eydschwur weder am großen versöhnungstage durch das gebet kol nidre, noch durch einen menschen auf der welt, er sey wer er will, für gelöset halten willst?

M 2

Er

Er antwortet: Omen!

7) *saget er zu denen übrigen anwesenden iuden:*

f) *Endlich beschwöre ich auch euch, ihr als zeugen versammelte iuden, bey dem adonai elohe iisrael, daß ihr insgesamt wahrhaftig saget, ob ihr nicht wider gegenwärtigen iuden, wenn euch bekannt ist, daß er anjetzo einen falschen eyd thun würde, solcher anzeigen oder auch, wenn sich künftig veroffenbaren sollte, daß er jetzt einen falschen eyd gethan hätte, deshalb auf erfordern zeugniss ablegen, und im letztern falle denselben unter euch als einen meineidigen achten wollt?*

Sie müssen antworten: Omen!

8) *Hierauf wird der schwörende iude um seinen völligen namen auf folgende art befraget:*

Iude, ich beschwöre dich nochmals bey dem adonai elohe iisrael, daß du wahrhaftig sagest, mit was vor namen und zunamen du in- und außser der schule genennet wirst.

9) *Wenn der iude hierauf die gehörige antwort ertheilet hat, kann der richter den schwörenden iuden durch einen rabbinen oder sonst einen jüdischen gelehrten, der ad hunc actum allezeit von der obrigkeit bestellet werden muß, nochmals nach seinen religionsgrundsätzen und in seiner sprache vornehmen und vor dem meineide verwarnen lassen.*

[10] *Als-*

10) *Alsdann wird dem juden der eyd auf folgende art abgenommen:*

- a) *muß der jude die oberwähnte stelle aus dem II. buch mose cap. XX. v. 7. laut herlesen, dem der richter eine kurze er-mahnung, das er wohl bedenken möge, wie schrecklich er sich gegen den wahren gott den adonai elohe israël versündigen würde, wenn er ihn fälschlich zum zeugen anrufen und dessen heiligen namen zu verhehlung seines betrugs misbrauchen wollte, das die vorgelesenen worte ohne aurnahme sagen, der herr werde den nicht ungestraft lassen der seinen namen misbrauche; er solle sich also auf keine ausflüchte oder entschuldigungen, als ob er keinen rechten eyd schwöre, verlassen, hinzusetzen kann.*
- b) *Muß der jude die rechte hand auf die obgedachte aufgeschlagene stelle im chammesch legen, das gesicht gegen morgen wenden, und dem richter die worte des eydes nachsprechen; wobey*
- c) *dem richter freislehet, das er die in der vorgeschriebenen eydesformel vorkommenden hebräischen wörter, welche nicht namen gottes sind, daferne ihm die richtige aussprache des hebräischen zweifelhaft wäre, bloß in der beigelegten deut-schen übersetzung gebrauche: Dagegen alle namen gottes.*

hebräisch vorgesaget und von dem juden nachgesprochen werden müssen.

- 11) Endlich muß der jude, der geschworen hat, nebst allen übrigen gegenwärtigen juden dem richter annoch nachsprechen:

Omen Veomen!

Eydesformel.

Im namen des einigen und hochgelobten gottes, vor welchem ich allhier stehe, schwöre ich N. N. oder was ich sonst vor einen namen und zunamen haben und gebrauchen kann und mag, ein sohn N. N. eine schwuach gemusah (einen leiblichen eyd) zu dem adonai, dem einigen wahren gott, der himmel und erden und auch mich erschaffen hat: nicht nach meinem sinn und nach meiner auslegung, auch nicht nach der auslegung eines andern juden, sondern einzig und allein nach dem sinne und auslegung dererjenigen, welche mich schwören lassen, daß etc.

Hier wird die sache, weswegen der jude schwöret, mit deutlichen worten und umständlich eingerückt,

so wahr mir helfe adonai elohim elohe iisrael. Auch schwöre ich bey dem adonai, dem gott meiner väter, abraham, isaac und incob, daß ich von dem jetzo geleisteten eyde, mich durch niemand, er sey wer er wolle, losprechen lassen wolle. So wahr mir helfe adonai elohe iisrael omen!

Habe ich aber jetzo falsch geschworen, so rufe ich dich an, adonai elohe iisrael in dessen gegenwart ich geschworen habe, daß du
Habe

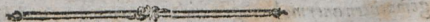
keinen t'shuwa (busse) von mir annehmest, vor solche grosse abhira (übertretung) mir auch keine mechilla vecupora an jom kippur (keine verfühnung noch vergebung am verfühnungstag) oder zu anderer zeit, weder durch das kol-nidre-gebet noch auf andere weise widerfahren lässest: mich nicht theilhaftig werden lässest alles des guten, welches du denen, die dein gesetz und gebote halten, verheissen hast, sondern dagegen über mich schickest alle maacos (plagen) und kelolos (flüche) welche du auf alle reschoim (gottlose) vormahls geleget hast und kommen lassen, auch noch jetzo legest und kommen lässest. Ich müsse ausgerottet werden aus meinem volke und keinen cheleck (theil) haben am meschiach (messias) und am olam habbo (künftigen leben) omen vromen!

Bei dem gebrauche dieser formel wird nach der vorschrist sub 10. c) wo die hebräischn wörter beybehalten werden, die teutsche übersetzung, oder wo teutsche wörter gebrauchet werden, das hebräischn weggelassen.

Ceterum, ne pagella vacua sit, quoniam interea, dum prela sudarent, hoc ipso mense Ordo Ictorum Lipf. sententiam ad Senatam Dresdensem aduersus Iudaeum aliquem tulerit, qua ea, quae circa iuramenta Iudaeorum supra diximus, illustrari possunt, et hanc, in quantum huc pertinet, addere placet:

- - Auch ist gerichtswegen darauf, dass von inquisiten diese eyde in der fol. 38. Vol. VI. angezogenen maasse geleisset werden möchten, mittelst erstattung unterthänigsten berichts anzufragen etc. v. R. W. Ratt. - - Dass aber juden durch die von einem christlichen richter ihnen gemachten anermahnungen und verwarnungen, und durch die ihnen nachzulassen

zulassen gewöhnliche art des schwurs sich zum bekenntniße der wahrheit nicht für verpflichtet halten, theils häufige in der erfahrung liegende beispiele, theils selbst die gegenwärtige sache und besonders die von inquisiten gebrauchten vertheidigungsmittel mit der größten wahrscheinlichkeit abnehmen lassen; anrwegen letzterer selbst, daß jüden falsche zeugnisse wider ihn abgelegt und beschworen, darzutun, und hierdurch seine unschuld zu behaupten suchet, sondern auch, daß er für seine person den meynß für eine handlung achte, welche einen geringen geldbetrag werth sey, nicht allein das zeugniss fol. 117. Vol. VI. wonach er H., dergl. für eine vergütung von 100. rthl. zu begehen angefohlen, und dessen unwahrheit nicht dargethan werden mögen, sondern auch inquisiten anerbieten, eine urkunde als falsch und unrichtig mittelß eydes zu erhärten, deren richtigkeit und ächtheit nachhero erwiesen worden, als welches aus denen beygelegten klagsachen des von L. zu ersehen, außser andern fol. 263. seq. Vol. XXVII. angezogenen sehr triftigen argumenten fast in unbezweifelte gewißheit setzen - - dahero möglicher maassen zu verhüten, daß inquisiten nicht die leistung des ihm nachgelassenen reinigungseydes auf eine solche weise gestattet werde, wie er dessen gewissen in keinen zwang setzet; dieses auch mit denen rechten um so mehr zu vereinbaren, da nicht nur nach dem gnädigsten brfehle vom 30. Apr. 1783. §. 17. der eyd das verbrechen nicht tilget, sondern, auch, da inquisiten der reinigungseyd nachgelassen bleibt, nicht zu behaupten, daß mit demselben härter verfahren werde, wenn er angehalten wird, auf solche weise zu schwören, wie es für sein gewissen nach denen grundsätzen seiner religion verbindlicher ist etc.



Leipzig, Diss., 1789 P-Z

X 241 78 29





178932.
15

AD DOCTRINAM
DE IVREIVRANDO
FLORES SPARSI

DISPVATIO IVRIDICA

QVA

PRAESIDE

D. CAROL. GODOFR. DE WINCKLER

FAC. IVR. ORDINARIO, RELL

AD SVMMOS IN IVRISPRVDENTIA HONORES

ADITVM SIBI APERIT

LIPSIAE

D. XXX. APR. A. CIDI⁰CCLXXXVIII

IOANNES GODOFREDVS QVANDT

A. M.

